

YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN
TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (neljäs jaosto)

27 päivänä syyskuuta 2006 *

Yhdistetyissä asioissa T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP, T-60/02 OP ja T-61/02 OP,

Dresdner Bank AG, kotipaikka Frankfurt am Main (Saksa), edustajinaan asianajajat M. Hirsch ja W. Bosch,

Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG, aiemmin Vereins- und Westbank AG, kotipaikka München (Saksa), edustajinaan aluksi asianajajat J. Schulte, M. Ewen ja A. Neus, sittemmin asianajajat W. Knapp, T. Müller-Ibold ja C. Feddersen,

Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG, kotipaikka München, edustajinaan aluksi asianajajat W. Knapp, T. Müller-Ibold ja B. Bergmann, sittemmin asianajajat Knapp, Müller-Ibold, ja C. Feddersen,

DVB Bank AG, aiemmin Deutsche Verkehrsbank AG, kotipaikka Frankfurt am Main, edustajinaan asianajajat M. Klusmann ja F. Wiemer, ja

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

Commerzbank AG, kotipaikka Frankfurt am Main, edustajinaan asianajajat H. Satzky ja B. Maassen,

kantajina,

vastaan

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään M. T. Christoforou, A. Nijenhuis ja M. Schneider,

vastaajana,

jossa komissio vaatii takaisinsaantia yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen asiassa T-44/02, Dresdner Bank vastaan komissio (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa), asiassa T-54/02, Vereins- und Westbank vastaan komissio (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa), asiassa T-56/02, Bayerische Hypo- und Vereinsbank vastaan komissio (Kok. 2004, s. II-3495), asiassa T-60/02, Deutsche Verkehrsbank vastaan komissio (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa) ja asiassa T-61/02, Commerzbank vastaan komissio (ei julkaistu oikeustapauskokoelmassa) 14.10.2004 antamia yksipuolisia tuomioita vastaan,

EUROOPAN YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN
OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN (neljäs jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja H. Legal sekä tuomarit P. Lindh ja V. Vadapalas,

kirjaaja: hallintovirkamies K. Andová,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 31.5.2006 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Asian tausta

- 1 Nyt käsiteltävänä oleva asia koskee [EY 81] artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/E-1/37.919 (ex 37.391) – Pankkien veloittamat maksut euroalueen kansallisten valuuttojen vaihdosta – Saksa) 11 päivänä joulukuuta 2001 tehtyä komission päätöstä 2003/25/EY (EYVL 2003, L 15, s. 1; jäljempänä riidanalainen päätös).
- 2 Valuuttojen vaihtopalvelujen välillä on tehtävä ero yhtäältä tilirahan muuntamisen ja toisaalta kolikoiden ja seteleiden vaihdon tai ”käteisenvaihdon” välillä. Viimeksi mainitun kaltainen palvelu, joka yksin on nyt käsiteltävänä olevan asian kannalta merkityksellinen, voidaan vielä jakaa kahteen ryhmään: yhtäältä tukuittain tapahtuviin käteisenvaihtopalveluihin, joiden yhteydessä pankit voivat vaihtaa suuria määriä seteleitä (jäljempänä pankkien väliset käteisenvaihtopalvelut), ja toisaalta vähittäiskäteisenvaihtopalveluihin, jotka on tarkoitettu yksityisille ja jotka koskevat pieniä setelimääriä.
- 3 Saksassa ei ennen euron käyttöönottamista yleensä veloitettu erikseen maksua käteisenvaihtopalveluista: kyseisten palvelujen hinnat oli sisällytetty kurssiin, joilla luottolaitokset ja valuutanvaihtopisteet ostivat ja myivät valuuttoja asiakkailleen. Ostettaessa käytetty kurssi oli alhaisempi kuin markkinoiden viiteturssi ja myytäessä kyseistä kurssia korkeampi (riidanalaisen päätöksen 38 perustelukappale). Kyseistä eroa markkinoiden viiteturssiin nähden kutsutaan jäljempänä valuuttakurssieroksi.

- 4 Vuoden 1999 alussa komissio aloitti tutkintamenettelyn noin 150:tä, seitsemään eri jäsenvaltioon eli Belgiaan, Saksaan, Irlantiin, Alankomaihin, Itävaltaan, Portugaliin ja Suomeen sijoittautunutta pankkia vastaan, kantajat mukaan lukien. Komissio epäili, että kyseiset pankit olivat sopineet vahvistavansa 1.1.1999, eli sen päivän, jolloin euro otettiin käyttöön yhtenäisvaluuttana, ja 1.1.2002, jolloin euromääräinen käteisraha laskettiin liikkeeseen, väliseksi ajaksi (jäljempänä siirtymäkausi) tiettyjen euroalueeseen osallistuvien jäsenvaltioiden valuuttojen käteisenvaihtopalveluiden hinnat. Vaikka tutkinta aloitettiin alun perin yhdellä ainoalla asiakirjanumerolla, komissio on jatkanut sitä aloittamalla erilliset menettelyt asianomaisissa jäsenvaltioissa käyttöön otettujen yhteistoimintajärjestelyjen osalta.
- 5 Komissio pyysi 8.2.1999 alkaen 6 päivänä helmikuuta 1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17 (perustamissopimuksen [81] ja [82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus) (EYVL 1962, 13, s. 204) 11 artiklan mukaisesti tietoja kolmelta saksalaiselta pankkiyhdistykseltä lähinnä käteisenvaihtopalveluista veloitettavien maksujen osalta.
- 6 Komissio teki 16. ja 17.2.1999 tarkastukset Dresdner Bankin ja Deutsche Bankin Frankfurt am Mainissa sijaitseviin pääkonttoreihin.
- 7 Komissio lähetti 19.10.1999 asetuksen N:o 17 11 artiklan perusteella noin 240:lle euroalueen pankille kyselylomakkeen, jossa pankeilta pyydettiin tietoja valuuttanvaihdosta veloitettavista maksuista ennen euron käyttöönottoa ja sen jälkeen. Kyseinen kyselylomake lähetettiin 42 saksalaiselle pankille mukaan lukien riidanalaisen päätöksen adressaatit (riidanalaisen päätöksen 22–24 perustelukappale).
- 8 Komissio suoritti 20. ja 21.10.1999 Alankomaissa tarkastuksen GWK Bankin (jäljempänä GWK) pääkonttoriin (riidanalaisen päätöksen 21 perustelukappale).

9 Komissio lähetti 3. ja 10.8.2000 päivätyillä kirjeillä väitetiedoksiannon seuraaville pankeille:

- Commerzbank
- Deutsche Verkehrsbank (DVB)
- Bayerische Hypo- und Vereinsbank (HVB)
- Reisebank
- Dresdner Bank
- Vereins- und Westbank (VUW)
- Bayerische Landesbank Girozentrale
- SEB Bank (aiemmin BfG)
- Hamburgische Landesbank Girozentrale
- Westdeutsche Landesbank Girozentrale (West LB)
- Landesbank Hessen Thüringen Girozentrale
- GWK ja sen emoyhtiöt Fortis NV, Fortis Services Nederland NV ja Fortis Bank Nederland NV.

- 10 Kuulemismenettelystä vastaava neuvonantaja kuuli väitetiedoksiannon adressaatteja 1. ja 2.2.2001.
- 11 Komissio teki 11.12.2001 riidanalaisen päätöksen.
- 12 Riidanalaisen päätöksen (toinen perustelukappale) mukaan DVB:n toimitiloissa Frankfurt am Mainissa 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen (jäljempänä 15.10.1997 pidetty kokous) osallistuneet pankit sopivat, että euroalueen seteleiden ostossa ja myynissä sovelletaan noin 3 prosentin palkkiota siirtymäkauden ajan.
- 13 Aloitteen kyseisen kokouksen järjestämisestä on komission mukaan tehnyt GWK. Riidanalaisessa päätöksessä näet korostetaan, että kyseinen pankki pyysi 29.4.1997 pidetyssä kokouksessa Reisebankia aloittamaan muiden saksalaisten pankkien kanssa neuvottelut, joiden ensisijaisena tavoitteena olisi yrittää varmistaa, että Saksan keskuspankki ei tarjoa kuluttajille maksutonta käteisenvaihtopalvelua (riidanalaisen päätöksen 60, 63–68 perustelukappale).
- 14 Kilpailusääntöjen rikkomisesta on riidanalaisen päätöksen mukaan (62 perustelukappale) asiakirjatodisteita kokouksia ja puhelin keskusteluja koskevissa muistioissa, jotka löydettiin GWK:n toimitiloissa suoritettua tarkastuksessa, ja näitä todisteita ovat etenkin 15.10.1997 pidetyn kokouksen pöytäkirjat, jotka ovat laatineet GWK:n toimihenkilö (jäljempänä GWK:n pöytäkirja) ja Commerzbankin toimihenkilö (jäljempänä Commerzbankin pöytäkirja).

- 15 Riidanalaisessa päätöksessä komissio on aluksi huomauttanut, että osallistujat sopivat ilmoittavansa Bundesbankille (Saksan keskuspankki), että 1.1.1999 lukien ”ne vaihtaisivat euroalueen setelit soveltamalla kiinteää valuuttakurssia ja perisivät selvän palkkion” (riidanalaisen päätöksen 88 perustelukappale).
- 16 Tämän jälkeen komissio on korostanut (riidanalaisen päätöksen 89 perustelukappale), että koska 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen osallistujat eivät pystyneet sopimaan yhden ainoan palkkion periaatteesta, ne ”asettivat kuitenkin yhteiseksi tavoitteeksi [kurssi]eron korvaamisen prosentuaalisilla palkkioilla, joilla saadaan takaisin 90 prosenttia valuat[anvaihdosta] syntyneestä tulosta. Kokonaispalkkion suuruudeksi tulisi noin 3 prosenttia”. Commerzbankin pöytäkirjan perusteella komissio toteaa näin ollen, että oli olemassa ”yksimielis[yy]s kiinteiden valuuttakurssien käytöstä euroalueen valuuttojen vaihdossa (eli ei osto- ja myyntikursseja) ja maksujen laskemisesta prosentuaalisena palkkiona” (riidanalaisen päätöksen 95 perustelukappale).
- 17 Lopuksi komissio on katsonut, että sekä GWK:n että Commerzbankin pöytäkirjassa viitataan sopimukseen, jonka mukaan käteisenvaihtopalveluista veloitetaan maksu, joka ilmaistaan prosenttiosuutena vaihtosummasta. Commerzbankin pöytäkirjassa ei mainita kyseisen palkkion määrää, toisin kuin GWK:n pöytäkirjassa, jossa viitataan noin 3 prosentin suuruiseen palkkioon. Komissio on kuitenkin ottanut huomioon sen, että Bayerische Landesbank on 1. ja 2.2.2001 järjestetyssä kuulemistilaisuudessa ilmoittanut, että sen edustaja oli 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa muistellut, että ”eräät yksittäisten pankkien edustajat mainitsivat lukuja, jotka olivat 2 ja 4 prosentin välillä”, vaikka kyseinen henkilö ei ollut kuitenkaan muistanut 3 prosentin lukua (riidanalaisen päätöksen 96 perustelukappale).
- 18 Näiden seikkojen perusteella komissio on katsonut, että ”lokakuun 15 päivänä 1997 järjestettyyn kokoukseen osallistuneet pankit [olivat sopineet] ottavansa käyttöön noin 3 prosentin kokonaispalkkion (saadakseen takaisin 90 prosenttia menetettävistä tuloista) 1 päivän tammikuuta 1999 jälkeen” ja että ”sekä sopimuksen tavoitteena

että sen tuloksena oli kilpailun rajoittaminen yhteisössä” (riidanalaisen päätöksen 120 ja 128 perustelukappale). Kyseinen sopimus tehtiin siirtymäkauden ajaksi (riidanalaisen päätöksen 173 perustelukappale).

- 19 Riidanalaisen päätöksen 1 artiklan mukaan Commerzbank, Dresdner Bank, HVB, DVB ja VUW ovat rikkoneet EY 81 artiklaa ”osallistumalla sopimukseen, jonka tavoitteena oli sopia a) tavasta, jolla euroalueen seteleiden vaihdosta veloitetaan (eli prosenttimääräinen palkkio) ja b) noin 3 prosentin tavoitehintatasosta (jolla saataisiin takaisin 90 prosenttia [kurssi]erosta) 1 päivänä tammikuuta 1999 alkaneen siirtymä[kauden] aikana”.
- 20 Koska komission mukaan on kyse noin neljä vuotta kestäneestä vakavasta kilpailusääntöjen rikkomisesta, se määräsi seuraavat sakot (riidanalaisen päätöksen 3 artikla):

Commerzbank	28 000 000 euroa
Dresdner Bank	28 000 000 euroa
HVB	28 000 000 euroa
DVB	14 000 000 euroa
VUW	2 800 000 euroa

Oikeudenkäyntimenettely

- 21 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon 26.2.2002 ja 1.3.2002 välisenä aikana toimittamillaan kannekirjelmillä Dresdner Bank, VUW, HVB, DVB ja Commerzbank nostivat kukin kanteen riidanalaisesta päätöksestä (asiat T-44/02, T-54/02, T-56/02, T-60/02 ja T-61/02).

- 22 Komissio ei ollut kanteen tiedoksi saatuaan jättänyt vastinetta sille asetetussa määräajassa. Kantajat olivat kirjaamoon 25.6.2002 ja 2.7.2002 välisenä aikana toimittamallaan kirjeillä vaatineet ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 122 artiklan 1 kohdan perusteella vaatimustensa hyväksymistä yksipuolisella tuomiolla.
- 23 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kumosi riidanalaisen päätöksen 14.10.2004 antamallaan yksipuolisilla tuomioilla (jäljempänä yksipuoliset tuomiot) niiltä osin kuin se koski kutakin kantajaa. Se katsoi kannekirjelmien perusteella, ettei komissio ollut oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt toteen sitä, että käteisenvaihtopalveluiden hintojen vahvistamisesta tai näiden maksujen veloittamiseen sovellettavista yksityiskohdista olisi tehty väitetty sopimus. Se katsoi, että tosiseikkoja koskevien toteamusten paikkansapitämättömyyteen ja kantajia vastaan todisteena käytettyjen seikkojen todistusvoiman puuttumiseen perustuvat kanneperusteet olivat perusteltuja.
- 24 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon 27.11.2004 ja 4.12.2004 välisenä aikana toimittamallaan kirjelmällä komissio on hakenut työjärjestyksen 122 artiklan 4 kohdan nojalla takaisinsaantia ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yksipuolisia tuomioita vastaan.
- 25 VUW sulautui HVB:hen 14.1.2005, ja HVB tuli näin VUW:n sijaan sen oikeudenomistajana asiassa T-54/02 OP käytävässä oikeudenkäynnissä.
- 26 Kantajat ovat esittäneet työjärjestyksen 122 artiklan 5 kohdan mukaisesti takaisinsaantia koskevat huomautuksensa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon 11.2. ja 21.2.2005 välisenä aikana toimittamissaan kirjelmissä.

- 27 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen 12.7.2005 antamalla määräyksellä asiat T-44/02 OP, T-54/02 OP, T-56/02 OP, T-60/02 OP ja T-61/02 OP yhdistettiin asianosaisten kuulemisen jälkeen suullista käsittelyä ja tuomion antamista varten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 50 artiklan mukaisesti.
- 28 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin (viides jaosto) päätti esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella aloittaa suullisen käsittelyn ja kehotti prosessinjohtotoimenpiteenä asianosaisia vastaamaan eräisiin kysymyksiin. Asianosaiset ovat noudattaneet tätä pyyntöä.
- 29 Asianosaiset esittivät suulliset lausumansa ja vastauksensa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymyksiin 31.5.2006 pidetyssä istunnossa.

Asianosaisten vaatimukset

- 30 Komissio vaatii kaikissa esillä olevissa asioissa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin
- kumoaa yksipuoliset tuomiot
 - hylkää kanteet kokonaisuudessaan
 - velvoittaa kantajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut takaisinsaantimenettelystä aiheutuneet kulut mukaan lukien.

31 Asiassa T-44/02 OP Dresdner Bank vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

- hylkää takaisinsaantihakemuksen ja pysyttää yksipuolisen tuomion
- velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut takaisinsaantimenettelystä aiheutuneet kulut mukaan lukien.

32 Asioissa T-54/02 OP ja T-56/02 OP HVB vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

- vahvistaa yksipuoliset tuomiot
- hylkää takaisinsaantihakemukset
- velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut takaisinsaantimenettelystä aiheutuneet kulut mukaan lukien.

33 Asiassa T-60/02 OP DVB vaatii täsmennettyään istunnossa kirjelmässään esittämänsä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

- hylkää takaisinsaantihakemuksen osittain tutkittavaksi ottamisen edellytysten täyttymättä jäämisen vuoksi

- hylkää takaisinsaantihakemuksen perusteettomana
- velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut takaisinsaantimenettelystä aiheutuneet kulut mukaan lukien.

34 Asiassa T-61/02 OP Commerzbank vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

- hylkää takaisinsaantihakemuksen
- velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Oikeudellinen arviointi

I Takaisinsaantimenettely

35 Komissio on esittänyt yksipuolisiin tuomioihin kohdistuvan kumoamisvaatimuksensa tueksi useita väitteitä niitä tapoja vastaan, joilla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on käyttänyt valvontavaltaansa, erityisesti asian selvittämiseen liittyvien vaatimusten osalta.

36 Asioissa T-54/02 OP ja T-56/02 OP HVB väittää, että komissio on erehtynyt takaisinsaantimenettelyn luonteen osalta, koska tämän menettelyn tarkoituksena ei ole korjata yksipuolista tuomiota rasittavia oikeudellisia virheitä.

- 37 Komissiota oli pyydetty täsmentämään kirjelmässä esittämiään toteamuksia, ja se vaati asiassa pidetyssä istunnossa, että sen yksipuolisiin tuomioihin kohdistamat kumoamisvaatimukset tulkittaisiin siten, että se on pyytänyt ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta tarkastelemaan uudelleen kyseisiä tuomioita takaisinsaanti-kirjelmässä esitetyn valossa. Kantajia kuultuaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi ottavansa tämän tarkennuksen huomioon.
- 38 Koska komissio oli tarkentanut vaatimuksiaan tällä tavoin, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, ettei enää ole tarpeen lausua HVB:n takaisinsaantimenettelyn kohdetta koskevista väitteistä.
- 39 DVB ja Commerzbank väittävät, että takaisinsaantivaatimus on osittain jätettävä tutkimatta. Komissio on niiden mukaan yrittänyt laajentaa riita-asian kohdetta vastaamalla muihin kanneperusteisiin kuin niihin, joista ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli lausunut yksipuolisessa tuomiossaan. Ne katsovat, että takaisinsaantivaatimus on rajattava yksipuolisissa tuomioissa tarkasteltujen kanneperusteiden kiistämiseen.
- 40 DVB ja Commerzbank väittävät, että kaikki poissaolleen vastaajan perusteet, jotka ylittävät tämän rajan, on esitetty liian myöhään ja on näin jätettävä tutkimatta työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan mukaisesti.
- 41 Tämän lisäksi ne katsovat, että yksipuolista tuomiota koskevan menettelyn ja takaisinsaantimenettelyn tarkoituksena on ”sanktioida” poissaollutta vastaajaa eikä suinkaan antaa tälle ”toista mahdollisuutta”. Tähän DVB lisää, että siinä tapauksessa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päättää kumota yksipuolisen tuomion, sen pitää tutkia myös muut kanneperusteet ottamatta huomioon poissaolleen vastaajan väitteitä, jotka kohdistuvat näihin muihin kanneperusteisiin. Muussa tapauksessa poissaollutta vastaajaa suosittaisiin jättämällä sille huomattavasti aikaa valmistella puolustustaan sen jälkeen, kun se on saanut tiedon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen omaksumasta kannasta.

- 42 Komissio on istunnossa riitauttanut tämän tulkinnan.
- 43 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin painottaa sitä, että työjärjestyksen 122 artiklan 4 kohdassa tarkoitetun takaisinsaantimenettelyn tarkoituksena on se, että tuomioistuin voi tutkia asian uudelleen kontradiktorisin perustein, ilman että yksipuolisessa tuomiossa omaksuttu ratkaisu sitoo sitä. Koska työjärjestyksessä ei ole päinvastaisia määräyksiä, takaisinsaannin hakija on vapaa esittämään väitteitä eikä sen tarvitse rajoittua osoittamaan vääräksi yksipuolisen tuomion perusteita.
- 44 Takaisinsaantimenettelyn päämäärän perusteella työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdassa määrättyä kieltä vedota uusiin perusteisiin asian käsittelyn kuluessa ei voida tulkita, toisin kuin DVB ja Commerzbank ovat esittäneet, siten, että siinä kielletäisiin takaisinsaannin hakijaa esittämästä perusteita, jotka se olisi voinut esittää jo puolustuksessaan. Komissio on perustellusti todennut, että tällaisella tulkinnalla työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdasta ei olisi mieltä, koska se voisi johtaa menettelylliseen umpikujaan tapauksessa, jossa takaisinsaanti olisi perusteltu: ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin todetessaan, ettei se voi vahvistaa yksipuolisessa tuomiossa omaksuttua ratkaisua, jonka mukaan jokin kanneperusteista on perusteltu, ei voisi lausua muista kanneperusteista kontradiktorisen menettelyn periaatteen mukaisesti.
- 45 Takaisinsaantihakemus on näin ollen tutkittava.

II *Yhteenveto kanneperusteista*

- 46 Kantajat riitauttavat ensisijaisesti sen, että asiassa olisi tapahtunut EY 81 artiklan rikkominen. Ne kieltävät käteisenvaihtopalveluista maksettavien palkkioiden suu-

ruuden ja rakenteen vahvistamista koskevan sopimuksen olemassaolon vedoten virheisiin ja aineellisiin epätasällisyyksiin niissä tosiseikkoja koskevissa toteamuk-sissa, jotka komissio oli tehnyt, ja erityisesti sen, että kyse olisi ollut näitä koskevasta yhteisymmärryksestä.

47 Kantajat väittävät tämän jälkeen, että EY 81 artiklan soveltamisedellytykset eivät täyty, koska väitetillä sopimuksella ei ole kilpailua rajoittavia vaikutuksia eikä se ole omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan.

48 Kantajat riitauttavat lisäksi sen, millä tavoin hallinnollinen menettely toimitettiin. Ne vetoavat tässä yhteydessä useisiin puolustautumisoikeuksien loukkaamisiin ja erityisesti oikeuden tulla kuulluksi loukkaamiseen. Niiden mukaan komissio on suorittanut tutkinnan ainoastaan niitä vastaan puhuvien seikkojen perusteella syyttömyysolettaman periaatteen vastaisesti.

49 Asioissa T-54/02 OP, T-56/02 OP ja T-60/02 OP HVB ja DVB väittävät, että komissio on käyttänyt harkintavaltaansa väärin.

50 Asiassa T-56/02 OP HVB riitauttaa sen, millä tavoin komissio on todennut sen olevan vastuussa VUW:n menettelystä.

51 Kantajat riitauttavat komission päätöksen luopua toimenpiteistä tiettyjä väitetie-doksiannon adressaatteja – erityisesti 15.10.1997 pidetyn kokouksen aloitteentekijää – vastaan vastineeksi niiden sitoumukseen alentaa hintojaan. Sen lisäksi, että jotkut kantajista olivat esittäneet epäilynsä siltä osin oliko komissio toimivaltainen tekemään tällaisen päätöksen, kantajat väittävät, että komissio on menetellyt salaillen, omavaltaisesti ja syrjivästi.

- 52 Toissijaisesti ne vaativat sakkojen kumoamista tai niiden määrän laskemista vedoten siihen, ettei asetuksen N:o 17/15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annettuja suuntaviivoja (EYVL 1998, C 9, s. 3) eikä suhteellisuusperiaatetta ole noudatettu.

III *Kilpailua rajoittavan sopimuksen olemassaolo*

A *Alustavia huomioita*

- 53 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun sopimuksen olemassaolon edellytykseksi riittää se, että kyseiset yritykset ovat ilmaisseet yhteisymmärryksensä toimimisesta markkinoilla määrättyllä tavalla (asia T-7/89, Hercules Chemicals v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1711, Kok. Ep. XI, s. II-79, 256 kohta ja T-41/96, Bayer v. komissio, tuomio 26.10.2000, Kok. 2000, s. II-3383, 67 kohta; ks. myös vastaavasti asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. 1970, s. 661, Kok. Ep. I, s. 445, 112 kohta; yhdistetyt asiat 209/78–215/78 ja 218/78, Van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980, Kok. 1980, s. 3125, Kok. Ep. V, s. 355, 86 kohta).
- 54 Kyseisen yhteisymmärryksen ilmaisumuodon osalta riittää, että sopimusehdoissa ilmaistaan sopimuspuolten tahto toimia sopimuksen määräysten mukaisesti (ks. em. asia Bayer v. komissio, tuomion 68 kohta; ks. vastaavasti myös em. asia ACF Chemiefarma v. komissio, tuomion 112 kohta ja em. asia Van Landewyck ym. v. komissio, tuomion 86 kohta).
- 55 EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun sopimuksen käsitteessä, sellaisena kuin sitä on tulkittu oikeuskäytännössä, on keskeistä vähintään kahden sopimuspuolen yhteisymmärrys eikä merkitystä ole sillä, missä muodossa yhteisymmärrys on ilmaistu, kunhan ilmaisu tarkoin vastaa sopimuspuolten tahtoa (em. asia Bayer v. komissio, tuomion 69 kohta).

- 56 Esillä olevassa asiassa on tutkittava, kykenevätkö takaisinsaannin vastaajat asettamaan kyseenalaiseksi komission toteamuksen 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen osallistuneiden välisestä yhteisymmärryksestä käteisenvaihtomaksujen veloittamiseen liittyvien yksityiskohtien osalta.

B Näytön arviointi ja tuomioistuimen valvonnan laajuus

- 57 Kantajat väittävät, ettei 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa tehty minkäänlaista sopimusta vaihtopalkkioiden tasosta eikä rakenteesta. Ne katsovat, ettei komissio ole esittänyt näyttöä tosiseikoista, joiden perusteella se on todennut rikkomisen olemassaolon.
- 58 Komissio esittää, että EY 81 artiklan soveltamista koskevan sopimuksen tulkitsemiseksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on tehokkaan oikeusvaikutuksen periaatetta noudattaen otettava huomioon samalla kertaa päätöksen sanamuoto, sen asiayhteys ja sen päämäärät (asia 337/82, St. Nikolaus Brenneri, tuomio 21.2.1984, Kok. 1984, s. 1051, 10 kohta; asia C-84/95, Bosphorus, tuomio 30.7.1996, Kok. 1996, s. I-3953, 11 kohta ja asia C-151/98 P, Pharos v. komissio, tuomio 18.11.1999, Kok. 1999, s. I-8157, 19 kohta). Tämän tulkinnan merkitys on suuri siksin, että EY 81 artiklassa kielletyt yhteistoimintajärjestelyt ovat usein salaisia ja näin niiden olemassaolo voidaan johtaa ainoastaan tarkastelemalla useita eri indisioita yhdessä (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok. 2004, s. I-123, 55 kohta ja julkisasiamies Colomerin ratkaisuehdotus asiassa C-338/00 P, Volkswagen v. komissio, tuomio 18.9.2003, Kok. 2003, s. I-9189, I-9193). Tämän vuoksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi edellyttää, että riidanalaisena olevassa päätöksessä riittäväksi katsottu asiakirjanäyttö näyttäisi rikkomisen toteen täysin kiistattomasti. Oikeuskäytäntö edellyttää ainoastaan riittävää näyttöä (asia T-337/94, Enso-Gutzeit v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1571, 94 ja 153 kohta). Kyse ei voi koskaan olla ilmeisestä arviointivirheestä silloin, kun komission tosiseikoista omaksuma arviointi on todennäköisempi kuin kantajien esittämä arviointi.

- 59 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin muistuttaa EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomista koskevan selvityksen osalta, että komission on esitettävä näyttö niistä kilpailusääntöjen rikkomisista, jotka se on katsonut tapahtuneeksi, ja hankittava oikeudellisesti riittävät todisteet kilpailusääntöjen rikkomisen muodostavista seikoista (asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998, Kok. 1998, s. I-8417, 58 kohta ja asia C-49/92 P, komissio v. Anic Partecipazioni, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4125, 86 kohta).
- 60 Kilpailusääntöjen rikkomista koskevan päätöksen adressaatin on hyödyttävä siitä, että tuomioistuin on epävarma. Tuomioistuin ei voi todeta, että komissio on oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt kyseessä olevan kilpailusääntöjen rikkomisen tapahtuneen, jos se ei ole saavuttanut täyttä varmuutta tämän kysymyksen osalta, ja näin erityisesti silloin, kun kyse on sakkopäätökseen kohdistuvasta kumoamiskanteesta.
- 61 Viimeksi mainitussa tilanteessa on nimittäin otettava huomioon syyttömyys-olettaman periaate, sellaisena kuin se ilmenee erityisesti Euroopan ihmisoikeus-sopimuksen 6 artiklan 2 kohdasta, sillä se on yksi perusoikeuksista, jotka yhteisöjen tuomioistuimen – myös Euroopan yhtenäisasiakirjan johdanto-osassa ja EU 6 artiklan 2 kohdassa vahvistetun – oikeuskäytännön mukaan ovat yhteisön oikeuden yleisiä periaatteita. Kun otetaan huomioon kyseisten rikkomusten luonne sekä niihin liittyvien seuraamusten luonne ja ankaruus, syyttömyys-olettaman periaatetta sovelletaan erityisesti yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomista koskeviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. asia C-199/92 P, Hüls v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4287, 149 ja 150 kohta ja asia C-235/92 P, Montecatini v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4539, 175 ja 176 kohta).
- 62 Komission on siis esitettävä täsmälliset ja yhtäpitävät todisteet näyttääkseen kilpailusääntöjen rikkomisen (ks. vastaavasti asia T-62/98, Volkswagen v. komissio, tuomio 6.7.2000, Kok. 2000, s. II-2707, 43 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

- 63 On kuitenkin korostettava, että kaikkien komission esittämien todisteiden ei tarvitse välttämättä täyttää näitä edellytyksiä kaikkien rikkomisen osatekijöiden osalta. Riittää, että aihetodisteet, joihin komissio vetoaa, kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna vastaavat tätä vaatimusta (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat T-305/94–T-307/94, T-313/94–T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij v. komissio, ns. PVC II -tapaus, tuomio 20.4.1999, Kok. 1999, s. II-931, 768–778 kohta ja erityisesti 777 kohta, jonka yhteisöjen tuomioistuin vahvisti nyt merkityksellisiltä osin yhdistetyissä asioissa C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, 15.10.2002 antamassaan tuomiossa, Kok. 2002, s. I-8375, 513–523 kohta).
- 64 Koska kilpailunvastaisten sopimusten kielto on yleisesti tunnettu, ei komissiota voida edellyttää toimittamaan asiakirjoja, jotka osoittavat nimenomaisesti kyseessä olevien toimijoiden yhteydenpidon. Niitä vaillinaisia ja hajanaisia asiakirjoja, jotka komissiolla on mahdollisesti käytettävissään, on kaikissa tapauksissa voitava täydentää päätteilyllä, jonka avulla voidaan muodostaa kuva asiassa merkityksellisistä seikoista.
- 65 Kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja indisioista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 55–57 kohta).
- 66 Yhteisöjen tuomioistuinten harjoittaman valvonnan ulottuvuuden osalta on korostettava sitä, että yhtäältä tosiseikkoja koskevat tiedot ja toteamukset, joiden mahdollisen paikkansapitämättömyyden tuomioistuin kykenee toteamaan sille esitettyjen perustelujen ja todisteiden perusteella, ja toisaalta taloudelliset arvioinnit eroavat olennaisella tavalla toisistaan (asia T-210/01, General Electric v. komissio, tuomio 14.12.2005, Kok. 2005, s. II-5575, 62 kohta).

67 Vaikka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voikaan korvata komission suorittamaa taloudellista arviointia omallaan, on sen paitsi tutkittava esitettyjen todisteiden aineellinen paikkansapitävyys, luotettavuus ja johdonmukaisuus, myös tarkistettava, muodostavatko nämä todisteet merkityksellisten seikkojen kokonaisuuden, joka on otettava huomioon monitahoisen tilanteen arvioinnissa, ja voivatko kyseiset todisteet tukea päätelmiä, jotka niistä on tehty (asia C-12/03 P, komissio v. Tetra Laval, tuomio 15.2.2005, Kok. 2005, s. I-987, 39 kohta).

C Vaihtopalkkioiden suuruutta koskeva sopimus

1. Asianosaisten lausumat

68 Kantajat väittävät, ettei käteisenvaihtopalkkioiden hinnasta ollut tehty mitään sopimusta 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa. Ne kiistävät myös komission esittämien seikkojen todistusvoiman. Ne väittävät, että kokouksen tavoitteena oli poistaa tiettyä euroon siirtymisen sääntelyyn ja tekniikkaan liittyvää epävarmuutta, joka koski pääasiassa pankkien välisiä käteisenvaihtopalveluja. Ne väittävät lisäksi, ettei komission tarkoittamassa sopimuksessa ollut mitään järkeä. Olisi absurdia, että pankit, joilla on vain pieni markkinaosuus, olisivat yrittäneet tehdä sopimuksen vaihtopalvelujen hintojen vahvistamiseksi siirtymäkauden ajaksi yli vuotta ennen siirtymäkauden alkua.

69 Komissio katsoo esittäneensä näytön hintojen vahvistamista koskevan horisontaalisen sopimuksen tekemisestä. Pankit, jotka olivat osallistuneet 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen, ovat sen mukaan sopineet veloittavansa käteisenvaihtopalveluista maksun asiakkailtaan välttääkseen sen, etteivät jotkin pankit tarjoaisi niitä maksutta. Komissio väittää, että pankit ovat tällä tavoin päässeet sopimukseen näiden palvelujen maksullisuuden periaatteesta, johon riidanalaisessa päätöksessä tarkoitettut kaksi sopimusta perustuvat. Rikkomisen taustalla on vaara, että Deutsche Bundesbank, Deutsche Bank ja muut liikepankit olisivat alkaneet tarjota ilmaisia

käteisenvaihtopalveluja. GWK on reagoinut tähän yrittämällä vakuuttaa saksalaiset pankit siitä, etteivät ne päätyisi käteisenvaihtopalvelujen maksuttomuuteen, ja ottanut tätä varten yhteyttä Reisebankiin (riidanalaisen päätöksen 58–97 ja 108–111 perustelukappale).

- 70 Istunnossa komissio selitti, että rikkomisen voitiin myös nähdä johtuvan siitä, että kolme neljästä pääasiallisesta yleispankkitoimintaa harjoittavasta saksalaisesta pankista oli päättänyt yhteisesti vastata vaaraan siitä, että niiden pääasiallinen kilpailija saattaisi tarjota maksuttomia käteisenvaihtopalveluja siirtymäkaudella. Kun otetaan huomioon näiden neljän pankin taloudellinen painoarvo ja ensisijainen asema Saksan markkinoilla Dresdner Bankin, HVB:n ja Commerzbankin sopimus siitä, ettei käteisenvaihtopalveluja tarjota maksutta, on komission mukaan ollut merkki muille toimijoille siitä, että niiden kannattaa omaksua sama menettelytapa markkinoilla.
- 71 Komission mukaan pankit ovat näin päässeet yksimielisyyteen käteisenvaihtopalvelujen maksullisuuden periaatteesta, johon riidanalaisessa päätöksessä tarkoitetut kaksi sopimusta perustuvat. Maksullisuuden periaatteen hyväksymisen jälkeen pankkien on kannattanut ilman muuta sopia myös maksujen veloittamiseen liittyvistä yksityiskohdista sekä näiden palvelujen hinnoista. Käteisenvaihtomaksujen veloittamisen yksityiskohtia ja maksujen suuruuden vahvistamista koskevilla sopimuksilla on komission mukaan pyritty rajoittamaan kilpailua. Näin ollen kyseessä oleva sopimus kuuluu EY 81 artiklan 1 kohdassa määrätyn kiellon alaan eikä sen kilpailuvastaisia vaikutuksia tarvitse tutkia.
- 72 Komissio toteaa, että 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa käytyjä neuvotteluja koskevien kirjallisten todisteiden lisäksi sopimuksen olemassaolo voidaan päätellä siitä yleisestä asiayhteydestä, jossa kokous pidettiin. Komissio kiinnittää huomiota erityisesti siihen, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen valmistelua koskeville todisteille on annettava huomattava merkitys. Vallitsevan lainsäädännöllisen tilanteen osalta

komissio katsoo, että siihen mahdollisesti liittyvä epävarmuus johtui tietyistä euron käyttöön ottamisen teknisistä kysymyksistä. Mikään näistä epävarmuustekijöistä ei kuitenkaan voi perustella hintojen vahvistamista koskevaa yhteistoimintajärjestelyä.

73 Kantajat väittävät, että näkemystä vaihtopalvelujen maksullisuuden periaatetta koskevasta sopimuksesta ei ole esitetty riidanalaisessa päätöksessä. Niiden mukaan komissio esitti sen ensimmäisen kerran takaisinsaantikirjelmässään ja täsmensi sitä istunnossa. Komissio ei niiden mukaan voi tällä tavoin muuttaa jälkikäteen riidanalaisesta päätöstä. HVB (asiat T-54/02 OP ja T-56/02 OP) ja DVB (asia T-60/02 OP) katsovat, että kyseessä on uusi väite ja näin ollen se on jätettävä tutkimatta.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

a) Riidanalaisen päätöksen tulkinta ja kilpailusääntöjen rikkominen sopimuksella periaatteesta, jonka mukaan käteisenvaihtopalveluja ei tarjota maksutta

74 Asiassa on ratkaistava se, koskeeko riidanalainen päätös, niin kuin komissio väittää, sekä palkkioiden/maksujen suuruuden vahvistamista ja niiden veloittamisen yksityiskohtia että toista sopimusta, joka on ensimmäisen taustalla ja jonka mukaan sopimuspuolet eivät tarjoa käteisenvaihtopalveluja maksutta siirtymäkauden ajan.

75 Riidanalaisen päätöksen 1 artiklan mukaan kilpailusääntöjen rikkominen johtuu siitä, että kantajat ovat osallistuneet ”sopimukseen, jonka tavoitteena oli sopia a) tavasta, jolla euroalueen seteleiden vaihdosta veloitetaan (eli prosenttimääräinen palkkio) ja b) noin 3 prosentin tavoitehintatasosta (jolla saataisiin takaisin 90

prosenttia valuuttakurssimarginaalituloista) 1 päivänä tammikuuta 1999 alkaneen siirtymä[kauden] aikana”. Riidanalaisen päätöksen päätösoosassa ei siis millään tavoin viitata sopimukseen maksullisuuden periaatteesta tai tarkemmin ottaen periaatteesta, jonka mukaan vaihtopalveluja ei tarjota maksutta.

- 76 Vastaavasti riidanalaisen päätöksen perusteluissa ei ole analyysiä, jonka perusteella voitaisiin todeta komission katsoneen, että EY 81 artiklan rikkomisena oli pidettävä tämänsisältöistä sopimusta. Kirjelmissään komissio on kuitenkin painottanut sitä, että kyseessä olevan sopimuksen kilpailusääntöjen vastaisuus johtuu siitä, että 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen osallistuneet pankit olivat sopineet veloittavansa maksun prosenttiosuutena, kuten riidanalaisen päätöksen 115 perustelukappaleessa sen mukaan todetaan. Tässä perustelukappaleessa määrätään seuraavaa:

”Ei ollut luonnollinen tai looginen toimi, että kukin pankki olisi yksittäin muuttanut valuuttakurssimarginaalin prosenttimääräiseksi maksuksi. Vaikuttaakin siltä, että Deutsche Bank olisi alun perin harkinnut maksutonta palvelua. Nyt ei kuitenkaan ole kysymys siitä, mikä olisi tai ei olisi taloudellisesti rationaalisin [tapa veloittaa maksut], vaan siitä, oliko [veloittamista koskevista yksityiskohdista] sovittu pankkien välillä.”

- 77 Näiden perustelujen perusteella ei voida suinkaan katsoa, että ne viittaisivat sopimukseen periaatteesta, jonka mukaan kyseisiä palveluja ei tarjota maksutta. Komissio ei myöskään ole istunnossa kyennyt osoittamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle, mitkä riidanalaisen päätöksen perusteluista mahdollisesti tukisivat tällaisen sopimuksen olemassaoloa koskevaa näkemystä. Vaikka oletettaisiin, että komissio on halunnut implisiittisesti sisällyttää päätökseensä sellaisesta periaatteesta tehtyä sopimusta koskevan näkemyksen, jonka mukaan palveluja ei tarjota maksutta, ovat riidanalaisen päätöksen perustelut tältä osin kuitenkin riittämättömät EY 253 artiklan kannalta katsottuna, jotta päätöksen adressaateille selviäisivät päätöksen syyt ja jotta tuomioistuin voisi tutkia päätöksen laillisuuden.

78 Komissio ei voi muuttaa päätöksen kohdetta kirjallisilla tai suullisilla selityksillä, jotka on annettu jälkeinpäin kyseistä päätöstä koskevan kanteen jo ollessa yhteisöjen tuomioistuinten käsiteltävänä (ks. asia T-16/91, Rendo ym. v. komissio, tuomio 12.12.1996, Kok. 1996, s. II-1827, 45 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

79 Komissio ei voi näin ollen vedota sellaisen kilpailusääntöjen vastaisen sopimuksen olemassaoloon, jota ei ole nimenomaisesti mainittu riidanalaisessa päätöksessä ja jonka osalta kantajilla ei ole ollut tilaisuutta tulla kuulluiksi, niin kuin puolustautumisoikeudet edellyttävät.

80 Ei myöskään ole ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen asiana asettaa itseään komission sijaan ja tutkia viran puolesta, onko olemassa tekijöitä, joiden perusteella voidaan todeta sellaisesta periaatteesta tehdyn sopimuksen, jonka mukaan käteisenvaihtopalveluja ei tarjota maksutta, olevan olemassa.

81 Näin ollen komission tätä koskevat väitteet on hylättävä.

b) Näyttö vaihtopalkkioiden suuruutta koskevasta sopimuksesta

82 Tässä on tutkittava niitä olosuhteita koskevat väitteet ja todisteet, joiden vallitessa 15.10.1997 pidetty kokous järjestettiin, ennen kuin tarkastellaan kokouksessa käytyjä keskusteluja koskevia välittömiä todisteita ja komission huomautuksia kyseessä olevan sopimuksen toimeenpanosta.

Näyttö tilanteesta, jossa 15.10.1997 pidetty kokous järjestettiin

– Niiden pankkien markkinaosuudet, jotka osallistuivat 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen

83 Dresdner Bank, Commerzbank, VUW ja HVB esittävät lausunnoissaan, että vaikka komissio onkin ehkä määritellyt oikein merkitykselliset markkinat, 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajille kuuluvat osuudet ovat huomattavasti GWK:n pöytäkirjaan ja riidanalaisen päätöksen 87 perustelukappaleeseen otettua 70 ja 80 prosentin välille sijoittuvaa arvioita alhaisemmat. Koska niillä ei ole taloudellista valtaa, jota markkinoihin vaikuttaminen ja hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen tekeminen edellyttävät, ne katsovat, että väitteessä horisontaalisesta, hintojen vahvistamista koskevasta sopimuksesta ei ole mitään mieltä.

84 Komissio esittää, että kyseessä olevalla sopimuksella oli kilpailunvastainen tarkoitus, minkä vuoksi sen ei tarvinnut tarkemmin tutkia kantajien markkinaosuuksia eikä tämän sopimuksen vaikutuksia markkinoilla. Tästä syystä kantajien markkinaosuuksia koskeva väite on sen mukaan asiassa merkityksetön.

85 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että markkinaosuuksien arviointia koskevat väitteet liittyvät hintojen vahvistamisesta tehdyn horisontaalisen sopimuksen olemassaoloon, koska riittävän markkinavoiman puuttuminen tekee tällaisen sopimuksen epätodennäköisemmäksi. Nämä väitteet liittyvät välillisesti myös kantajien riitauttamaan GWK:n pöytäkirjan luotettavuuteen, jota käsitellään jäljempänä. Koska näiden väitteiden ei näin ollen voida katsoa olevan asian kannalta merkityksettömiä, on tutkittava, ovatko ne perusteltuja.

86 Komissio oli väitetiedoksiannossaan omaksunut 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajien markkinaosuuksista arvion, jonka oli GWK:n pöytäkirjassa katsottu olevan noin 70–80 prosenttia (väitetiedoksiannon 79 kohta), ja katsonut suorittamansa tutkinnan perusteella, että viidellä pankilla (Deutsche Bank, Hypo Vereinsbank, Dresdner Bank, Commerzbank ja Hamburger Sparkasse) oli yhdessä 65 prosenttia vaihtopalvelumarkkinoista. Sen jälkeen kun kantajat olivat riitauttaneet nämä tiedot hallinnollisessa menettelyssä, ei riidanalaisessa päätöksessä ole lainkaan tarkkaa arviota riidanalaisen päätöksen adressaattien tai 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajien markkinaosuuksista. Komissio viittaa kuitenkin riidanalaisen päätöksen 87 kohdassa GWK:n pöytäkirjaan, jonka mukaan ”[15.10.1997 pidetyssä] kokouksessa mukana [olleet] pankit edustivat noin 70–80[tä] prosenttia Saksan valuutanvaihdon vähittäismarkkinoista”.

87 Tältä osin ilmenee ensiksi, että komissio ja kantajat ovat yksimielisiä toteamuksissaan siitä, että riidanalaisessa päätöksessä oleva arvio Saksassa vuonna 1998 suoritettuna käteisenvaihdon määrästä on väärä. Siinä mainittujen 6,8 miljardin euron sijasta (14 perustelukappaleeseen kuuluva alaviite 7) setelivaihdon kokonaisvolyyymi oli Deutsche Bundesbankin vuoden 1998 tilastojen mukaan 13,203 miljardia euroa. Nämä tiedot vastaavat lisäksi Euroopan rahapoliittisen instituutin 23.4.1997 antamassa raportissa, joka mainitaan riidanalaisen päätöksen 75 kohdassa, olevia tietoja. Komissio myönsi istunnossa tulkinneensa väärin näitä riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 7 mainittuja tietoja. Tällä aineellisella virheellä on merkitystä esillä olevassa asiassa, koska sen johdosta 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajien painoarvo markkinoilla on yliarvioitu. Ero on vielä selvempi, jos viitataan riidanalaisen päätöksen 14 perustelukappaleeseen, jonka mukaan 15 jäsenvaltion valuuttojen osalta ”seteleitä myytiin ja ostettiin vuonna 1998 yhteensä noin 2,1 miljardin euron arvosta”.

- 88 Toiseksi on todettava, että komissio ja kantajat ovat arvioineet kantajien osuudet Saksan käteisenvaihtopalvelujen vähittäismarkkinoilla kaikki valuutat mukaan lukien (1997) 4,68 prosentiksi pankkitoimipaikkojen määrän perusteella, 16,46 prosentiksi pankkien kokonaistuloksen perusteella ja 15,24 prosentiksi suoritettun vaihdon kokonaisvolyymin perusteella. On muistettava, että nämä arviot koskevat ainoastaan luottolaitosten palvelutarjontaa eikä niissä oteta huomioon muiden toimijoiden, kuten valuutanvaihtopisteiden palvelutarjontaa.
- 89 Kolmanneksi on todettava, että kantajat ja komissio ovat yksimielisiä todetessaan, että suhteessa kaikkiin 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajiin kantajat edustivat selvästi huomattavaa osaa käteisenvaihdon kokonaisvolyymistä. Komissio on todennut kirjallisissa vastauksissaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymyksiin, että kokouksessa läsnä olleiden muiden pankkien markkinaosuudet eivät olleet merkityksellisiä. Commerzbank totesi istunnossa, että kantajat edustivat vähintään 90:tä prosenttia kaikkien kokoukseen osallistuneiden suorittaman vaihdon volyymistä. Kukaan asianosaisista ei ole halunnut riitauttaa tätä arviota, minkä vuoksi se on otettava huomioon.
- 90 Näiden seikkojen perusteella voidaan todeta, että GWK:n pöytäkirjassa ja riidanalaisen päätöksen 87 perustelukappaleessa esitetty arvio markkinaosuuksista on virheellinen, koska siinä liioitellaan räikeästi 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa läsnä olleiden pankkien taloudellista valtaa merkityksellisillä markkinoilla.
- 91 Tämä virhe ei kuitenkaan ole riittävä kumoamaan näkemystä hintojen vahvistamisesta tehdyn horisontaalisen sopimuksen olemassaolosta. Virhe vähentää kuitenkin sen todennäköisyyttä. Se, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajat edustivat korkeintaan noin 17:ää prosenttia pelkästään luottolaitosten palvelutarjonnasta, voi antaa aihetta epäillä hintojen vahvistamisesta tehdyn horisontaalisen sopimuksen olemassaoloa. Riidanalaisessa päätöksessä ei osoiteta myöskään muita erityisiä seikkoja, kuten markkinoiden rakenne, joka voisi hälventää näitä epäilyjä.

– Lainsäädäntöä koskevat epävarmuudet

- 92 Kantajat väittävät, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen tarkoituksena ei ollut lainvastaisen sopimuksen tekeminen vaan sen selvittäminen, mikä vaikutus siirtymäkauden säännöksillä oli siihen, millä tavoin käteisenvaihtopalvelut pitäisi järjestää. Ne esittävät ennen kaikkea, että tuolloin ei vielä ollut saatu lopullista vastausta kolmeen olennaiseen kysymykseen.
- 93 Ensimmäinen kysymys liittyi peruuttamattomasti kiinnitettyjen muuntokurssien soveltamiseen käteisenvaihdossa.
- 94 Toinen kysymys liittyi käteisenvaihdon maksullisuuden periaatteeseen ja erityisesti siihen, merkitseekö EY:n perustamissopimuksen liitteenä olevan Euroopan keskuspankkijärjestelmän ja Euroopan keskuspankin perussääntöä koskevan pöytäkirjan (jäljempänä EKPJ:n perussääntö) 52 artiklassa tarkoitettu sääntö, jonka mukaan keskuspankit vaihtavat valuutat vastaavaan pariarvoon, sitä, että luottolaitoksilla oli velvollisuus vaihtaa maksuttomasti käteisraha siirtymäkauden aikana.
- 95 Kolmas kysymys koski käteisenvaihdon maksullisuuden yksityiskohtia ja liittyi erityisesti teknisiin seurauksiin, jotka johtuivat luopumisesta suorasta eurooppalaisesta noteerauksesta ($1 \text{ DEM} = x \text{ EUR}$) ja suoran amerikkalaisen noteerauksen omaksumisesta ($1 \text{ EUR} = y \text{ DEM}$), jota tietyistä euron käyttöön ottamiseen liittyvistä säännöksistä 17 päivänä kesäkuuta 1997 annetussa neuvoston asetuksessa (EY) N:o 1103/97 (EYVL L 162, s. 1) edellytetään, ja implisiittisten maksujen korvaamisesta nimenomaisilla maksuilla, jotka ilmoitetaan erillisinä vaihtokurssiin nähden, etenkin pankkienvälisessä vaihdossa. Kyse oli myös siitä, oliko palkkion oltava suuruudeltaan sama kaikkien kansallisten euron ilmentymien osalta vai pitäisikö sen vaihdella kunkin niistä synnyttämän tarjonnan ja kysynnän perusteella.

- 96 Komissio väittää, että 15.10.1997 ei vallinnut minkäänlaista lainsäädännöllistä epävarmuutta euroon siirtymisestä aiheutuvista seurauksista. Sen mukaan jo vuodesta 1995 alkaen ”tiedettiin”, että 1.1.1999 euroalueeseen osallistuvien jäsenvaltioiden valuuttojen väliset vaihtokurssit korvattaisiin peruuttamattomasti kiinnitettyllä muuntokurssilla ja että vaihtokurssimarginaalin käyttäminen ei olisi enää sallittua (riidanalaisen päätöksen 139 perustelukappale). Vuoden 1997 alussa teollisuuden edustajat olivat huolissaan siitä, voisivatko pankit siirtymäkaudella ylläpitää käteisenvaihdon maksullisuutta euroalueeseen osallistuvien jäsenvaltioiden valuuttojen osalta, ja jos voisivat, millä tavoin. Kilpailusääntöjen rikkominen juontaa näin juurensa vaaraan siitä, että Deutsche Bundesbank, Deutsche Bank ja muut liikepankit tarjoaisivat yleisölle maksuttomia käteisenvaihtopalveluja. Komission mukaan GWK on tähän uhkaan vastatakseen yrittänyt vakuuttaa saksalaiset pankit siitä, etteivät ne päätyisi käteisenvaihdon maksuttomuuteen, ja tästä syystä ottanut yhteyttä Reisebankiin (riidanalaisen päätöksen 58–97 ja 108–111 perustelukappale).
- 97 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että on selvitettävä, hallitsiko 15.10.1997 pidettyä kokousta käsitys, kuten kantajat ovat esittäneet, lainsäädännöllisestä epävarmuudesta 1.1.1999 tapahtuvan, ”tiliraha”-muotoisen euron käyttöön ottamisen seurausten osalta vai, kuten komissio on esittänyt, oliko epävarmuus luonteeltaan ainoastaan taloudellista ja koski vaaraa siitä, että Deutsche Bank ja Deutsche Bundesbank saattaisivat tarjota käteisenvaihtopalveluja maksuttomasti.
- 98 On totta, että 15. ja 16.12.1995 pidetyn Madridin Eurooppa-neuvoston ja 17.6.1997 annetun asetuksen N:o 1103/97 jälkeen ei voinut enää olla epäselvyyttä lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien soveltamisesta siirtymäkaudella, kuten riidanalaisen päätöksen 34–37 ja 139 perustelukappaleesta käy ilmi.

- 99 Tämän perusteella ei kuitenkaan voida todeta, ettei minkäänlaista epävarmuutta vallinnut siitä, millä tavoin käteisenvaihtoa voitaisiin harjoittaa kyseisellä kaudella. Tiettyjen saksalaisten ja Deutsche Bundesbankin välisistä yhteydenotoista, joista on tehty selkoa riidanalaisen päätöksen 52–61 perustelukappaleessa, osoittavat, että vasta 15.9.1997 Deutsche Bundesbank on kyennyt selvästi ilmoittamaan niille, ettei kurssimarginaalijärjestelmää voida ylläpitää siirtymäkauden ajan. Riidanalaisen päätöksen mukaan tämän johdosta GWK ja DVB päättivät järjestää useiden eri pankkien välisen tapaamisen voidakseen keskustella tilanteen kehittymisestä tähän suuntaan (riidanalaisen päätöksen 84–88 perustelukappale).
- 100 Vuoden 1997 aikana yksi pääasiallisista ratkaistavana olevista kysymyksistä koski käteisenvaihtopalvelujen maksullisuutta EKPJ:n perussäännön 52 artiklan tulkintavaikeuksien vuoksi. Siinä määrätään seuraavaa: ”Vaihtokurssien lopullisen kiinnittämisen jälkeen EKP:n neuvosto toteuttaa tarvittavat toimenpiteet sen varmistamiseksi, että kansalliset keskuspankit vaihtavat vastaavaan pariarvoon niiden valuuttojen setelit, joiden vaihtokurssit on lopullisesti kiinnitetty.”
- 101 Komissio katsoi tarpeelliseksi kutsua kokoon 15.5.1997 pyöreän pöydän kokouksen selvittämään euroon siirtymisen käytännön näkökohtia. Tämän kokouksen päätteeksi komissio antoi asiantuntijaryhmän tehtäväksi tutkia, voisivatko pankit – ja miten – periä maksuja vaihtopalveluista.
- 102 Asiantuntijaryhmä esitti päätelmänsä 20.11.1997, eli vasta 15.10.1997 pidetyn kokouksen jälkeen (ks. riidanalaisen päätöksen 137 perustelukappaleessa mainittu asiakirja, alaviite nro 56). Näiden päätelmien mukaan euroalueen setelien vaihtamisen osalta EKPJ:n perussäännön 52 artikla velvoittaa keskuspankit vaihtamaan lopullisesti kiinnitettyyn muuntokurssiin muiden osallistuvien jäsenvaltioiden valuuttamääräiset setelit, mutta missään määräyksessä tai säännöksessä ei kielletä liikepankkeja veloittamasta maksua tällaisista palveluista. Asiantuntijaryhmä ei ollut omaksunut näkemystä, jonka mukaan yhteisön tasolla pitäisi säätää muunto-

ja käteisenvaihtopalveluista veloittavista maksuista. Se puolsi hyvän veloituskäytännön periaatteen omaksumista. Asiantuntijaryhmä katsoi, että oli toivottavaa suosia hintojen avoimuutta, mikä edellyttää, että lopullisesti kiinnitettyjä muuntokursseja sovelletaan kaikissa vaihto-operaatioissa ja että kaikki veloitetut maksut voidaan yksilöidä erikseen.

- 103 Päätelmät otettiin 15.10.1997 pidetyn kokouksen jälkeen euromuuntamisen pankkimaksuista 23 päivänä huhtikuuta 1998 annettuun komission suositukseen 98/286/EY (EYVL L 130, s. 22; jäljempänä 23.4.1998 annettu komission suositus), jonka 3 artiklassa todetaan, että siirtymäkaudella käteisenvaihtoa suorittavien pankkien ”olisi esitettävä selvästi soveltavansa muuntokursseja asetuksen (EY) N:o 1103/97 säännösten mukaisesti – – ja yksilöitävä erikseen muuntokurssista kaikki muut mahdollisesti sovelletut maksut”.
- 104 Asiassa esitetyistä asiakirjoista käy ilmi, että tietyt pankit, erityisesti Reisebank, ovat saaneet vasta melko myöhään tiedon näistä siirtymäkauden sääntely-ympäristöä koskevista keskusteluista. GWK:n pöytäkirjasta, joka oli laadittu 29.4.1997 Reisebankin kanssa pidetystä kokouksesta, käy ilmi, että Reisebank uskoi vielä tuolloin, että euroa koskeva sääntely vaikuttaisi sen toimintaan vasta siirtymäkauden päättyessä, kun käteinen euro otetaan käyttöön (riidanalaisen päätöksen 63–68 perustelukappale).
- 105 Siirtymäkaudella käteisenvaihtopalveluihin sovellettavia sääntöjä ei näin näytä vahvistetun lopullisesti vielä 15.10.1997 pidetyn kokouksen aikaan, ja niiden vuoksi keskuspankkien, pankkisektorin ja kuluttajajärjestöjen edustajat joutuivat muun muassa komission suojeluksessa järjestämään tapaamisia. Ei siis voida kieltää sitä, että 15.10.1997 pidetty kokous järjestettiin lainsäädännöllisen epävarmuuden ilmapiirissä, jossa pääasiallisena kysymyksenä oli se, voidaanko ja millä tavoin käteisenvaihtopalveluista veloittaa maksu siirtymäkaudella.

- 106 Vaara siitä, että Deutsche Bundesbank tarjoaisi maksuttomia käteisenvaihtopalveluja, johtuu välittömästi EKP:n perussäännön 52 artiklasta. On kuitenkin todettava, että tosiseikkojen tapahtumahetkellä sääntöjä tämän määräyksen soveltamisesta käytännössä ei vielä ollut vahvistettu. Näin esimerkiksi asiantuntijaryhmän euromuuntamisen pankkimaksuista esittämässä kertomuksessa, joka on päivätty 20.11.1997 (ks. edellä 102 kohta), todettiin, että vaikka suurin osa keskuspankeista aikoi suorittaa maksutta muiden euroalueen jäsenvaltioiden seteleiden vaihdon ainoastaan omiin seteleihinsä, tietyillä (kuten Banque de France) oli aikomus hyväksyä maksuton setelinvaihto kumpankin suuntaan (s. 4 ja 7 ja liite B, taulukko 2).
- 107 Asiantuntijaryhmän työskentelystä käy yleisemmin ilmi, että suurimmalla osalla pankkeja oli tuolloin aikomus jatkaa käteisenvaihtopalvelujen maksullisuutta siirtymäkaudella siitäkin huolimatta, että näiden palvelujen hinta tulisi laskemaan valuuttakurssiriskin häviämisen myötä. Deutsche Bank totesi sitä vastoin 15.5.1997 pidetyssä pyöreän pöydän kokouksessa (ks. edellä 101 kohta), että sen tarkoituksena oli toteuttaa tilimuuntotoimien, euromääräisten sekkien sekä muiden muunto-operaatioiden maksuttomuus mutta veloittaa sen sijaan siirtymäkaudella seteleiden vaihdosta muita kuin omia asiakkaitaan, täsmentäen kuitenkin, että palkkiot olisivat tuonhetkisiä palkkioita alhaisemmat ja että kyseeseen voisi tulla kiinteä maksu pikemminkin kuin toimeen kohdistettu prosenttiosuus (pyöreän pöydän kokous euroon siirtymisen käytännön näkökohdista: Yhteenveto ja päätelmät, s. 5).
- 108 Tästä huolimatta on selvää, että niiden tulojen jatkuvuus, joita pankit saivat käteisenvaihtopalveluista, oli uhattuna siirtymäkaudella sekä siksi, että keskuspankit saattaisivat tarjota näitä palveluja maksuttomina, että siksi, että tietyt pankit Deutsche Bankin linjaa seuraten saattaisivat tehdä samoin omien asiakkaitensa osalta. Tämä uhka oli vakavampi niiden pankkien kannalta, joiden pääasiallinen liiketoiminta muodostui käteisenvaihdosta – kuten GWK ja Reisebank – kuin sellaisten pankkien – kuten Dresdner Bank, HVB ja Commerzbank – joiden toiminnassa vaihtopalvelut olivat vain marginaalisia.

– Valmistavat neuvottelut, jotka edelsivät 15.10.1997 pidettyä kokousta

- 109 Kantajat vastustavat tiettyjen GWK:n ja Reisebankin välisiin, 15.10.1997 pidettyä kokousta edeltävinä kuukausina tapahtuneisiin yhteydenottoihin liittyvien asiakirjojen käyttöä kirjallisina todisteina niitä vastaan. Ne esittävät, että suurinta osaa GWK:n laatimista asiakirjoista voidaan käyttää todisteina ainoastaan sitä vastaan, minkä lisäksi ne huomauttavat, ettei näillä asiakirjoilla missään tapauksessa voida osoittaa lainvastaisen hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen olemassaoloa.
- 110 Komissio katsoo, että riidanalainen päätös tukeutuu useisiin 15.10.1997 pidettyä kokousta valmistelevia neuvotteluja koskeviin asiakirjoihin, jotka osoittavat kilpailusääntöjen rikkomisen tai ovat ainakin indisiota rikkomisen tapahtumisesta. Vaikka näiden asiakirjojen perusteella ei voitaisi todeta tällaisen sopimuksen olemassaoloa, ne osoittavat osaltaan 15.10.1997 pidetyn kokouksen kilpailua rajoittavan päämäärän.
- 111 Asiakirjat, jotka komissio mainitsee riidanalaisessa päätöksessään ja joihin se viittaa nyt käytävässä oikeudenkäynnissä, ovat seuraavat viisi asiakirjaa:

– Reisebankin ja GWK:n 29.4.1997 pitämän kokouksen pöytäkirja (riidanalaisen päätöksen 63–67 perustelukappale)

- GWK:n Reisebankille 5.5.1997 lähettämä faksi, jossa oli GWK:n vastaukset käteisenvaihtoa koskevaan Euroopan rahapoliittisen instituutin kyselyyn (riidanalaisen päätöksen 69–75 perustelukappale).

 - Commerzbankin, DVB:n, West LB:n ja Reisebankin Landeszentralbank Hessenille 25.7.1997 lähettämä kirje, jossa ne ovat ilmaisseet varauksensa sen osalta, että Deutsche Bundesbankilla olisi velvollisuus ostaa maksutta euroalueen valuuttoja (riidanalaisen päätöksen 55 perustelukappale)

 - Reisebankin, DVB:n, GWK:n ja Landeszentralbank Hessenin 11.8.1997 pitämän kokouksen pöytäkirja (riidanalaisen päätöksen 76–80 perustelukappale)

 - GWK:n ja DVB:n välillä 29.9.1997 käydystä puhelinkeskustelusta tehty pöytäkirja (riidanalaisen päätöksen 81–83 perustelukappale)
- 112 Kantajat eivät ole kiistäneet näiden asiakirjojen sisältöä. Ne väittävät kuitenkin, ettei näitä asiakirjoja voida käyttää todisteena niitä vastaan.
- 113 Tähän on todettava, että kaikki nämä asiakirjat on laadittu ennen 15.10.1997 pidettyä kokousta, minkä vuoksi ne voivat olla asiassa merkityksellisiä ainoastaan, jos niiden voidaan katsoa olevan indisioita kyseessä olevaa kilpailusääntöjen rikkomista edeltävistä olosuhteista.

- 114 Lisäksi on todettava, että neljä näistä asiakirjoista on peräisin suoraan GWK:lta ja ne voisivat olla merkityksellisiä ratkaistaessa sitä, mikä sen asema on ollut 15.10.1997 pidetyn kokouksen liikkeellepanijana. Niissä ei ole tietoja muiden pankkien kuin GWK:n ja tietyiltä osin Reisebankin aikomuksista 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa, eivätkä ne valaise niitä millään tavoin.
- 115 Landeszentralbank Hessenille 25.5.1997 lähetetyn kirjeen merkityksellisyydestä todettakoon, että se osoittaa ainoastaan sen, millä tavoin eri pankkien ja Deutsche Bundesbankin välinen yhteydenpito oli edennyt yleisen epävarmuuden, johon edellä viitattiin, vallitessa.
- 116 Näin ollen asiakirjat, jotka koskevat ainoastaan GWK:n roolia keskustelujen liikkeellepanijana, eivät sisällä indisioita, joilla voitaisiin esittää näyttöä siitä, että 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa tehtiin sopimus hintojen vahvistamisesta.

15.10.1997 pidettyä kokousta koskevat välittömät todisteet

- 117 Vaikka komissio oli painottanut sitä, että kilpailusääntöjen rikkomisen toteaminen rakentuu useille asiakirjatodisteille (riidanalaisen päätöksen 62, 120, 126, 142 ja 158 perustelukappale), riidanalaisesta päätöksestä käy ilmi, että käteisenvaihtopalvelujen hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen osalta on olemassa vain yksi välitön asiakirjatodiste niiden keskustelujen sisällöstä, jotka käytiin 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa, ja se on GWK:n pöytäkirja. Komissio on katsonut, että tätä pöytäkirjaa tukevat kahden muun 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen osallistuneen hallinnollisessa menettelyssä esittämät lausumat sekä pankkien käyttäytyminen markkinoilla, mikä osoittaa sen mukaan hintojen vahvistamisesta tehdyn sopimuksen toteuttamista. On siis vuoron perään tarkasteltava näitä kolmea todisteiden ryhmää niiden näyttöarvon selvittämiseksi.

– GWK:n pöytäkirja

- 118 Kantajat riitauttavat GWK:n pöytäkirjan näyttöarvon. Dresdner Bank ja HVB (asiat T-54/02 OP ja T-56/02 OP) ovat esittäneet henkilönäyttöä käyttämällä niitä henkilöitä todistajina, jotka olivat läsnä 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa, ja nämä ovat kieltäneet hintojen vahvistamista koskevasta sopimuksesta käydyn keskustelua.
- 119 Komissio väittää, että GWK:n pöytäkirja osoittaa selvästi, että huolimatta siitä, että kokouksessa läsnä olleet pankit ovat siitä huolimatta, etteivät ne olleet yksimielisiä saman palkkion periaatteesta kaikkien euron kansallisten ilmentymien osalta, sopineet noin 3 prosentin suuruisen palkkion periaatteesta. Tapaamisissaan huhtikuusta lokakuuhun 1997 ne ovat komission mukaan olleet epävarmoja käteisenvaihtopalvelujen osalta tulevaisuudessa omaksuttavasta käytännöstä. Pelkästään se, että ne ovat keskustelleet ja sopineet 3 prosentin suuruisesta maksusta, on komission käsityksen mukaan huomattavasti vähentänyt tätä epävarmuutta. Tämän kaltaisia neuvotteluja on pidettävä sopimuksena, jonka tarkoituksena on EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla kilpailun rajoittaminen.
- 120 Komissio katsoo, että tätä oikeudenkäyntiä varten hankitulla henkilönäytöllä on pienempi näyttöarvo kuin tosiseikkojen tapahtumahetkellä laadituilla asiakirjoilla, kuten GWK:n pöytäkirjalla.
- 121 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että asiakirjan näyttöarvoa arvioitaessa on ensiksi tutkittava sen sisältämän tiedon todennäköisyys ja otettava huomioon erityisesti asiakirjan alkuperä, sen laatimisolosuhteet ja vastaanottaja sekä pohdittava, vaikuttaako se sisällöltään järkeenkäyvältä ja luotettavalta (ks. yhdistetyt asiat T-25/95, T-26/95, T-30/95–T-32/95, T-34/95–T-39/95, T-42/95–T-46/95, T-48/95, T-50/95–T-65/95, T-68/95–T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, Cimenteries CBR ym. v. komissio, ns. sementti-tapaus, tuomio 15.3.2000, Kok. 2000, s. II-491, 1838 kohta.).

122 Oteessa GWK:n pöytäkirjasta, johon komissio on tukeutunut, todetaan seuraavaa:

”Kokoukseen osallistuneet pankit ilmaisivat aikovansa korvata nykyisin marginaaleista saamansa tulot noin 90-prosenttisesti palkkiotuloilla. Pankkien mukaan kokonaispalkkion suuruudeksi tulisi tällöin noin 3 prosenttia.”

123 Ensiksi on todettava, että tämän otteen perusteella ei voida käsittää sitä, minkä vuoksi hintojen implisiittisen ilmoittamisjärjestelmän (kurssimarginaali) muuttaminen eksplisiittiseksi (palkkiot) voisi vaikuttaa tuloihin, jotka pankit näistä palveluista hankkivat. Muiden selitysten puuttuessa on katsottava, että näiden kahden hintojenilmoittamistavan välillä suoritettu valinta ei vaikuta hintojen suuruuteen. Tämän vuoksi on tarpeen viitata siihen GWK:n pöytäkirjan kappaleeseen, josta kohta, jota komissio moittii, on otettu, sen sisällön selvittämiseksi.

124 Tästä GWK:n pöytäkirjan kohdasta käy ilmi, että se koskee vaihtokurssimarginaalijärjestelmän häviämistä lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien voimaantulon 1.1.1999 jälkeen. Kohdassa käsitellään erityisesti kysymystä siitä, saattoivatko pankit siirtymäkauden aikana veloittaa edelleen palkkioita käteisenvaihtopalveluista kunkin valuutan markkinoiden ominaispiirteiden mukaan vai johtaisiko euron käyttöönotto tilirahana 1.1.1999 sellaisen palkkiotason käyttämiseen, joka on sama euron kunkin kansallisen ilmentymän osalta. Tämä kohta ei näin ollen koske kysymystä

palkkioiden suuruuden vahvistamisesta vaan sitä, olisiko oltava sellainen yksi samansuuruinen palkkio, jota sovelletaan kaikkiin asianomaisiin entisiin kansallisiin valuuttoihin, vai yhtä monta erisuuruista palkkiota kuin mitä valuuttojakin on. GWK:n pöytäkirja osoittaa, etteivät asianosaiset olleet yksimielisiä tältä osin.

125 Toiseksi on todettava, että tässä GWK:n pöytäkirjan kappaleessa todetaan, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen osanottajat olivat yhtä mieltä siitä, että oli tarpeen korvata kurssimarginaalijärjestelmä nimenomaisilla ja lopullisesti kiinnitetyistä muuntokursseista erillisillä vaihtopalkkioilla (ks. riidanalaisen päätöksen 88, 93 ja 95 perustelukappale). Tämän toteamuksen perusteella ei kuitenkaan voida katsoa hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen olevan olemassa, koska kurssimarginaalien hylkääminen ei johtunut kokoukseen osallistuneiden pankkien tahdonilmaisista vaan se oli tuolla hetkellä erittäin todennäköinen tulos vireillä olevasta lainsäädäntökehityksestä, jonka sittemmin toteutui komission 23.4.1998 antamalla suosituksella.

126 Kolmanneksi on todettava, että viittausta GWK:n pöytäkirjassa olevaan, asiassa merkitykselliseen kohtaan siitä, että 90 prosenttia marginaalijärjestelmällä saaduista tuloista säilytettäisiin, ei voida lukea sivuuttaen 15.10.1997 pidetyn kokouksen aikaan voimassa ollut sääntely.

127 Tältä osin on riidatonta, että lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien voimaantulo johti sen kurssiriskin häviämiseen, jonka ERI oli maininnut 23.4.1997 antamassaan kertomuksessa, johon riidanalaisen päätöksen 75 perustelukappaleessa viitataan ja jossa se arvioi tämän riskin olevan 5–10 prosenttia käteisenvaihtopalvelujen kustannuksista. ERI katsoi, että lopullisesti kiinnitetyt muuntokurssit johtaisivat kustannusten alenemiseen vastaavasti ja näin käteisenvaihtopalvelujen hintojen laskuun noin 5–10 prosentilla.

- 128 Komission 15.5.1997 järjestämässä pyöreän pöydän kokouksessa (ks. edellä 101 kohta) pankkialan edustajat korostivat vastaavasti, että siirtymäkauden aikana ”valuuttakurssiriskiä ei tosin enää ole – mikä vähentää kustannuksia noin 20 prosentilla – mutta muut käsittelyyn liittyvät kustannukset ovat edelleen samat” (pyöreän pöydän kokous euroon siirtymisen käytännön näkökohdista; Yhteenveto ja päätelmät; riidanalaisen päätöksen 41 perustelukappaleessa mainitut tiedot, ks. myös komission asiakirja ”Report to the round table on the practical aspects of the changeover to the euro”, document II/237/97, EN rev, 4).
- 129 Näin GWK:n pöytäkirjan kohta, jota komissio moittii, jossa kaavailaan mahdollisuutta säilyttää 90 prosenttia pankkien tuloista, voidaan ymmärtää niin, että siinä viitataan käteisenvaihtopalvelujen kustannusten alenemiseen noin 10 prosentilla valuuttakurssiriskin häviämisen myötä. Tällainen kustannusten lasku pitäisi siirtää hintoihin, joiden pitäisi myös laskea noin 10 prosentilla lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien voimaan tulon ansiosta. Tämän arvion euron käyttöön ottamisen synnyttämästä hintakehityksestä ei voida katsoa johtuvan kokouksessa läsnä olleiden pankkien pyrkimyksistä.
- 130 Sen GWK:n pöytäkirjan virkkeen osalta, jossa suoraan mainitaan noin 3 prosentin suuruiset palkkiot (”Pankkien mukaan kokonaispalkkion suuruudeksi tulisi noin 3 prosenttia”), on totta, että tulevan hinnan mainitseminen toistensa kanssa kilpailevien yritysten välisessä kokouksessa antaa mahdollisuuden olettaa hintojen vahvistamisesta tehdyn sopimuksen olevan olemassa. Esillä olevassa asiassa kantajat väittävät, että tämä maininta oli hyvin ylimalkainen, minkä lisäksi se ainoastaan kuvaa jo julkisuudessa olleita markkinatilannetietoja, jotka ERI oli maininnut 23.4.1997 antamassaan kertomuksessa.
- 131 Koska GWK:n pöytäkirjan kohta, jota asiassa on moitittu, ei ole selvä eikä yksiselitteinen, on todettava riidanalaisen päätöksen 105 perustelukappaletta

seuraten, että pöytäkirja osoittaa sen, että ajatus siitä, että Deutsche Bank tarjoaisi vaihtopalveluita maksutta, oli paljon vakavampi uhka kuin osavaltioiden keskuspankkien veloituksetta tarjoamat palvelut (koska niillä ei ollut tarvittavia välineitä näihin). Pöytäkirjan mukaan tämä voisi heikentää sitä kannanottoa, josta kokouksessa oli päästy sopimukseen eli noin 3 prosentin palkkio[n veloittamista] (90 prosenttia [tuolloisista] tuloista). Näytön kokonaisarviossa on otettava huomioon se, että tämä kohta voi tehdä uskottavaksi näkemyksen palkkioiden suuruutta koskevan sopimuksen tekemisestä.

- 132 GWK:n pöytäkirjan luotettavuuden osalta todettakoon, että kuten edellä huomautettiin, siinä oli selvästi liioiteltu kokouksessa läsnä olleiden pankkien markkinaosuuksia. Kantajat painottavat myös sitä, että sen laatija ei ollut saksankielinen, minkä vuoksi hän on voinut erehtyä kokouksessa esitetyn mielipiteenvaihdon sisällöstä. GWK oli ollut 15.10.1997 pidetyn kokouksen aloitteentekijänä, minkä vuoksi asiakirjan laatineella oli henkilökohtainen intressi kaunistella tosiseikkoja voidakseen esittää esimiehilleen heidän odotuksiaan vastaavan lopputuloksen. Tältä osin todettakoon, että GWK:n sisäisessä kirjeessä, joka oli päivätty 20.10.1997 (väitetiedoksiannon liite 16) tehdään selkoa sopimuksesta, joka on tehty GWK:n ja tärkeimpien hollantilaisten pankkien välillä toukokuussa 1997 ”euroalueen valuuttoja koskevista vaihto-operaatioista perittävistä maksuista”. Tässä sopimuksessa käteisenvaihtopalkkiot vahvistettiin 3,8 prosentin suuruisiksi. Määrä vastaa GWK:n ERI:lle toimittamia tietoja (riidanalaisen päätöksen 72 perustelukappale), jotka toimitettiin tämän jälkeen edellä mainitulla faksilla 5.5.1997 Reisebankille. Näiden seikkojen perusteella voidaan pohtia sitä, onko GWK kuitenkin pyrkinyt saamaan aikaan Saksassa sopimuksen hintojen vahvistamisesta samalla tavoin kuin sisäisessä kirjeessä sen oli todettu tehneen Alankomaiden suhteen toukokuussa 1997.

- 133 Voidaan siis todeta, että asiassa on riidatonta se, että GWK:n pöytäkirja on puhtaasti pankin sisäiseen käyttöön tarkoitettu muistio, jota ei ole jaettu kantajille missään muodossa ennen hallinnollista menettelyä, minkä vuoksi näillä ei ole ollut mahdollisuutta yrittää ottaa etäisyyttä sen sisältöön voidakseen häivyttää kaikki väärinkäsitysten mahdollisuudet siltä osin, miten 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa esitettyjä lausumia tulisi tulkita.

134 Edellä esitetyn johdosta on todettava, että GWK:n pöytäkirja, jossa viitataan sopimukseen 3 prosentin suuruisesta palkkiosta, voi olla ainoastaan indisio, jonka perusteella voidaan epäillä 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa läsnä olleiden pankkien välille syntyneen tällaisen yhteisymmärryksen. Edellä tarkastellut seikat huomioon ottaen tämä asiakirja ei riitä osoittamaan oikeudellisesti riittävällä tavalla tällaisen yhteisymmärryksen olevan olemassa.

– Joidenkin pankkien hallinnollisessa menettelyssä esittämät lausumat

135 Riidanalaisen päätöksen mukaan se, että palkkion suuruudesta on käyty keskusteluja, kuten GWK:n pöytäkirjassa esitetään, saa tukea siitä, mitä Commerzbank ja Bayerische Landesbank Girozentrale ovat kertoneet kuulemismenettelyssä (riidanalaisen päätöksen 96, 107 ja 118–120 perustelukappale). Komissio vetoaa riidanalaisen päätöksen alaviitteessä 44 myös Commerzbankin, HVB:n ja VUW:n sekä West LB:n ja Hamburgische Landesbank Girozentralen väitetiedoksiantoon antamiin vastauksiin. Takaisinsaantikirjelmässään komissio on viitannut Reisebankin väitetiedoksiantoon antamaan vastaukseen, joka on mainittu riidanalaisen päätöksen 68 perustelukappaleessa.

136 Viimeksi mainitun asiakirjan osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että riidanalaisen päätöksen 68 perustelukappaleessa todetaan Reisebankin myöntäneen, että ”se ei ollut tietoinen valuutanvaihtotoiminnan suurista muutoksista siirtymäkaudella”. Tämä lausuma ei missään tapauksessa ole indisio hintojen vahvistamista koskevan yhteisymmärryksen olemassaolosta.

137 Vaikka kyseiset pankit ovat todenneet, että ”eräät yksittäisten pankkien edustajat [olivat maininneet] joitain lukuja, jotka olivat 2 ja 4 prosentin välillä” (riidanalaisen päätöksen 107 perustelukappale), mikään näistä lausunnoista ei kuitenkaan riitä

vahvistamaan väitettä palkkion suuruuden vahvistamisesta vallitsevasta yhteisymmärryksestä. On tosin totta, että viitealueen tai tavoitehintatason vahvistaminen voi olla lainvastainen tapa vahvistaa hinnat, koska tällaisessa tilanteessa hinnat eivät enää perustu toimijoiden itsenäisiin päätöksiin vaan heidän yhteisymmärrykseensä. Esitetyt luvut (”2 ja 4 prosentin välillä”; ”3 prosenttia”; ”2 ja 6 prosentin välillä”; ks. riidanalaisen päätöksen 107 perustelukappale ja alaviite 44) heijastavat kuitenkin – kuten myös edellä on esitetty – markkinahintoja, sellaisina kuin ERI on voinut ne todeta; ja ne on esitetty hyvin laaja[lla asteikolla] (yksinkertaisesta kolminkertaiseen liikkuva ero), mikä on omiaan tekemään niistä hyvin epätäsmällisiä. Näin ollen lausunnot osoittavat, että kokouksen aikana tietyt pankit ovat tehneet selkoa palkkioiden suuruudesta muotoiluun, joiden perusteella ei voida päätellä kohtuullisella todennäköisyydellä, että kunkin pankin veloittamien hintojen vahvistamisesta vallitsisi yhteisymmärrys.

Vaihtopalkkioiden suuruutta koskevan sopimuksen toimeenpanoa koskevat toteamukset

138 Todettuaan, että kyseessä on sopimus, jonka tavoitteena on kilpailun rajoittaminen, eikä sen vaikutuksista näin tarvitse esittää näyttöä, komissio katsoi joka tapauksessa, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen jälkeen siihen osallistuneet pankit olivat mukauttaneet hinnoittelukäytäntönsä väitetyn sopimuksen mukaiseksi. Komissio lainaa riidanalaisen päätöksen 147 ja 148 perustelukappaleessa Dresdner Bankin, Commerzbankin, HVB:n, VUW:n, GWK:n ja Reisebankin veloittamia maksuja. Näiden maksujen suuruus vaihtelee 3 ja 4,5 prosentin välillä, ja eräät pankit perivät tämän lisäksi vielä kiinteän maksun.

139 Kantajat katsovat, että siirtymäkaudella sovelletut hinnat osoittavat sen, ettei tällaista sopimusta ollut olemassa, minkä komissio puolestaan kiistää.

140 Todellisuudessa veloitetujen palkkioiden suuruutta tutkittaessa on otettava huomioon palkkion sekä suhteellinen että kiinteä osuus. Siltä osin kuin suurin osa kyseessä olevista palveluista koskee 200:aa euroa pienempiä summia (väitetiedoksiannossa mainitaan osuudeksi 70 prosenttia, 9 kohta), 5 tai 10 DEM:n suuruisien kiinteiden palkkioiden tai tietyn vähimmäisvaihtomäärän perusteella laskettujen palkkioiden veloittamisella on huomattava vaikutus pankkien todellisuudessa veloittamaan summaan, kun se ilmaistaan prosenttilukuna. Komissio ei näin ollen voinut rajoittaa tutkimaan ilmoitettua palkkioprosenttia, koska se antaa ainoastaan osittaisen kuvan hinnasta, joka kuluttajan on maksettava.

141 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pyysi komissiota prosessinjohtotoimena toimittamaan taulukkoina tiedot 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa läsnä olleiden pankkien vuonna 1999 soveltamista palkkioista 25, 50, 100 ja 200 euron suuruisiin vaihtomääriin. Komission oikeudenkäyntiin toimittamasta taulukosta käy ilmi, että todellisuudessa veloitetut palkkiot vaihtelivat selvästi eri pankkien välillä. Esimerkiksi 20 euron suuruisen vaihto-operaation osalta todellisuudessa veloitettu palkkio vaihteli 3 prosentista 30 prosenttiin, eli niiden välinen ero vaihteli yksinkertaisesta kymmenkertaiseen. Tämä ero laski suhteellisesti vaihdetun rahamäärän kasvaessa. Näin esimerkiksi 200 euron suuruisen vaihdon osalta todellisuudessa veloitetut palkkiot vaihtelivat 2 prosentista 4,5 prosenttiin ja niiden välinen ero yksinkertaisesta 2,25-kertaiseen. Kantajat eivät ole kiistäneet näitä tietoja.

142 Tämän perusteella on todettava, että komissio on todetessaan riidanalaisen päätöksen 147 ja 148 perustelukappaleessa, että kantajat olivat mukauttaneet hinnoittelukäytäntönsä siten, että hinnat vaihtelivat 3 ja 4,5 prosentin haarukassa, perustanut päätöksensä virheellisille tiedoille. Komission käytössä riidanalaista päätöstä tehtäessä olleet tiedot eivät tue väitettä kantajien soveltamien hintojen sellaisesta yhdenmukaisuudesta, jonka voitaisiin katsoa johtuvan väitetyyn sopimuksen toimeenpanosta.

Päätelmä

- 143 Kokonaisarvioinnin päätteeksi voidaan todeta näistä seikoista käyvän ilmi, että 15.10.1997 pidetyn kokouksen liikkeellepanija on voinut toimia tarkoituksenaan myötävaikuttaa hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen tekemiseen vastauksena kaksinkertaiseen vaaraan siitä, että kilpailupaine kasvaa Deutsche Bundesbankin ja Deutsche Bankin siirtymäkaudella tarjoamien käteisenvaihtopalveluiden maksuttomuuden johdosta.
- 144 Tätä kokousta koskevat välittömät todisteet eivät kuitenkaan riitä osoittamaan, ilman että olisi minkäänlaista kohtuullista syytä epäillä tätä, että kokouksessa läsnä olleet pankit olisivat tehneet tällaisen sopimuksen. Vaikka komission toimittamat todisteet osoittavat, että tietyt kokouksessa läsnä olleet pankit ovat viitanneet arvioihinsa palkkioiden suuruudesta – mikä tällä hetkellä on yleisesti tiedossa – kokouksen aikana, eivät nämä indisiot riitä osoittamaan riittävältä näytöltä edellytetyllä tavalla väitettä, joka mukaan hintojen vahvistamisesta yhdessä olisi syntynyt yhteisymmärrys.
- 145 Tässä yhteydessä on kiinnitettävä huomiota tosinseikkojen tapahtumahetkellä vallinneeseen lainsäädännölliseen ja tekniseen epävarmuuteen, joka liittyi euron käyttöön ottamiseen liittyvään erityiseen tilanteeseen ja niihin lukuisiin tapaamisiin, joita oli järjestetty pankkisektorin, komission, rahapoliittisten viranomaisten ja kuluttajajärjestöjen välillä. Tämä tilanne on sellainen, ettei voida sivuuttaa kantajien väitettä, jonka mukaan niiden välisissä keskusteluissa pyrittiin pääsemään selvyyteen sääntelyn kehityksen seurauksista niiden harjoittamalle käteisenvaihtotoiminnalle siirtymäkaudella ja tarvittaessa varoittamaan Deutsche Bundesbankia niistä vaikeuksista, joita alan toimijat joutuvat kohtaamaan tämän kehityksen johdosta.
- 146 Tämän lisäksi väitettä hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen olemassaolosta heikentää se, että 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa läsnä olleet pankit edustivat

korkeintaan 17:ää prosenttia pelkästään luottolaitosten tarjoamista käteisenvaihtopalveluista.

147 Komission käytettävissä olevat tiedot siirtymäkaudella käytetyistä hinnoista torjuvat täysin väitteen, jonka mukaan vuonna 1999 sovelletut hinnat osoittavat sopimuksen toimeenpanon.

148 On siis katsottava, ettei komissio ole kyennyt oikeudellisesti riittävällä tavalla osoittamaan, että 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa syntyi vaihtopalkkioiden suuruuden vahvistamista koskeva yhteisymmärrys.

D Vaihtopalkkioiden veloittamiseen liittyvät yksityiskohdat

149 Palkkioiden veloittamistapaan liittyvä kilpailusääntöjen rikkominen on selostettu riidanalaisen päätöksen 95, 96, 114, 115, 132 ja 184 perustelukappaleessa, joissa komissio on keskittynyt tarkastelemaan kysymystä palkkioiden suuruuden vahvistamisesta. Komissio on siltä osin kuin on kyse todisteista, jotka liittyvät yksinomaan suhteellisen maksun periaatteesta tehdyn sopimuksen olemassaoloon, todennut seuraavaa (riidanalaisen päätöksen 95 perustelukappale):

”Vähittäispankkitoiminnan osalta [Commerzbankin] pöytäkirjassa todetaan, että kokouksen osallistujat olivat yksimielisiä kiinteiden valuuttakurssien käytöstä euroalueen valuuttojen vaihdossa (eli ei osto- ja myyntikursseja) ja maksujen/palkkioiden laskemisesta prosentuaalisena palkkiona. Kukin pankki päättäisi itse euroalueen valuuttojen muuntamisessa käytetystä laskentamenetelmästä – –

Valuutanvaihdon hinnoittelun osalta EMUn 3 a vaiheessa (1.1.1999–1.1.2002) päästiin yksimielisyyteen seuraavista seikoista:

1) Vähittäiskauppa

--

– Maksut/palkkiot lasketaan prosenttiosuutena vaihtosummasta.

--”

150 Riidanalaisen päätöksen mukaan Commerzbankin ja GWK:n pöytäkirjat ”vastaavat toisiaan siltä osin, että asiakkailta perittävät maksut olisivat prosentuaalisia” (riidanalaisen päätöksen 96 perustelukappale). Nämä seikat on toistettu olennaisilta osin riidanalaisen päätöksen 106 perustelukappaleessa. Lisäksi sen 114–116 perustelukappaleessa komissio vastaa asianosaisten väitteisiin seuraavasti:

”Kun maksut esitetään avoimesti ja selkeästi, ei pankkien hintoja, [maksujen veloittamiseen liittyviä yksityiskohtia] tai muita palvelukonsepteja tarvitse standardoida. Kunkin pankin on päätettävä maksuja koskevasta liiketoimintatavastaan

itsenäisesti. Kunkin pankin on päätettävä itsenäisesti myös asiakkailta veloittettavien maksujen suuruus ja [maksujen veloittamiseen liittyvät yksityiskohdat].

Ei ollut luonnollinen tai looginen toimi, että kukin pankki olisi yksittäin muuttanut [– –]kurssimarginaalin prosenttimääräiseksi maksuksi. Vaikuttaakin siltä, että Deutsche Bank olisi alun perin harkinnut maksutonta palvelua. Nyt ei kuitenkaan ole kysymys siitä, mikä olisi tai ei olisi taloudellisesti rationaalisin [tapa veloittaa maksut], vaan siitä, oliko [veloittamista koskevasta yksityiskohdista] sovittu pankkien välillä.

Tässä tapauksessa pankit olivat nimenomaisesti sopineet noin 3 prosentin kokonaispalkkiosta, jonka avulla oli tarkoitus saada takaisin noin 90 prosenttia tuloista, jotka menetetään 1 päivänä tammikuuta 1999 tapahtuvan valuuttakurssi-marginaalin poistumisen vuoksi.”

1. Asianosaisten lausumat

- 151 Kantajat kiistävät tehneensä sopimuksen, jossa edellytetään prosenttimääräisinä ilmaistujen palkkioiden veloittamista. Ne esittävät kahdenlaisia väitteitä. Yhtäältä ne katsovat, että komission esittämät todisteet ovat riittämättömiä. Toisaalta ne esittävät vaihtoehtoisen selityksen: kaikki pankit olivat 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa myöntäneet sen, että lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien voimaantulo johtaisi kurssimarginaaleista luopumiseen ja sen korvaamiseen mekanismilla, jossa palkkiot ilmoitetaan nimenomaisesti. Kyseessä ei siis niiden mukaan ole EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu sopimus vaan lainsäädännön kehittymistä koskeva keskustelu.

- 152 Komissio väittää, että toteamus maksujen veloittamisen yksityiskohdista tehdyn sopimuksen olemassaolosta perustuu Commerzbankin pöytäkirjaan, jonka sisältö on erityisen selvä: Commerzbankin pöytäkirjassa todetaan samoin seuraavaa: ”maksut/palkkiot lasketaan prosenttiosuutena vaihtosummasta” ja ne lasketaan ”erillisinä”. Tämän lausuman vahvistaa GWK:n pöytäkirja, jonka mukaan palkkio pitäisi laskea ”prosenttiosuutena vaihtosummasta”.
- 153 Komissio selittää lisäksi, että riidanalainen päätös perustuu useisiin GWK:n ennen 15.10.1997 pidettyä kokousta laatimiin pöytäkirjoihin. Niiden edellä mainittujen asiakirjojen lisäksi, jotka GWK on laatinut, komissio viittaa Landesbank Hessen Thüringen Girozentralen väitetiedoksiantoon antamiin vastauksiin (riidanalaisen päätöksen 113 perustelukappale).
- 154 Kantajat kiistävät komission oikeuden vedota sellaisiin niitä vastaan puhuviin asiakirjoihin, joihin komissio ei ole antanut niiden tutustua hallinnollisessa menettelyssä.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 155 Sen väitteen osalta, joka koskee sellaisten kantajia vastaan puhuvien asiakirjojen käyttöä, joista kantajia ei ole kuultu, on muistettava, että puolustautumisoikeuksien noudattaminen edellyttää sitä, että asianomaisella yrityksellä on ollut tilaisuus hallinnollisen menettelyn kuluessa ilmaista asianmukaisesti näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen, väitteiden ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä (asia 85/76, Hoffmann-La Roche v. komissio, tuomio 13.2.1979, Kok. 1979, s. 461, Kok. Ep. IV, s. 341, 11 kohta ja yhdistetyt asiat 43/82 ja 63/82, VBVB ja VBVB v. komissio, tuomio 17.1.1984, Kok. 1984, s. 19, Kok. Ep. VII, s. 421, 25 kohta).

- 156 Väitetiedoksiannon on sisällettävä niin selvästi muotoiltu – vaikka vain tiivistelmän muodossa esitetty – selvitys väitteistä, että asianomaiset voivat tosiasiallisesti saada tiedon siitä käyttäytymisestä, josta komissio niitä moittii. Vain tämän edellytyksen täyttäessään väitetiedoksianto voi täyttää sen tehtävän, joka sille on yhteisön asetuksilla annettu, eli antaa yrityksille kaikki sellaiset tiedot, joita ne tarvitsevat pystyäkseen tehokkaasti puolustautumaan ennen kuin komissio tekee lopullisen päätöksen (ks. erityisesti yhdistetyt asiat C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 ja C-125/85–C-129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993, Kok. 1993, s. I-1307, Kok. Ep. XIV, s. I-123, 42 kohta).
- 157 Pääsääntöisesti ainoastaan ne asiakirjat, joita on lainattu tai jotka on mainittu väitetiedoksiannossa, ovat päteviä todisteita (asia T-11/89, Shell v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-757, Kok. Ep. XII, s. II-49, 55 kohta ja asia T-13/89, ICI v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-1021, Kok. Ep. XII, s. II-175, 34 kohta; ks. myös vastaavasti asia C-62/86, AKZO v. komissio, tuomio 3.7.1991, Kok. 1991, s. I-3359, Kok. Ep. XI, s. I-261, 21 kohta).
- 158 Asiakirjaa voidaan pitää asianosaista vastaan puhuvana asiakirjana ainoastaan, jos komissio käyttää sitä tukemassa toteamustaan yrityksen suorittamasta rikkomisesta. Jotta kyseessä oleva yritys voisi osoittaa puolustautumisoikeuksiaan loukatun, ei ole riittävää näyttää toteen, ettei se ole hallinnollisen menettelyn aikana voinut ilmaista kantaansa asiakirjasta, joka on mainittu riidanalaisen päätöksen missä tahansa kohdassa. Sen on näytettävä toteen, että komissio on käyttänyt tätä asiakirjaa riidanalaisessa päätöksessä todisteena todetakseen rikkomisen, johon yritys on komission mukaan osallistunut.
- 159 Esillä olevassa asiassa komissio on todennut, että vastauksessaan väitetiedoksiantoon Landesbank Hessen Thüringen Girozentrale myönsi ”tehneensä sopimuksen

siirtymäkauden aikana [maksujen veloittamista koskevista yksityiskohdista] 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa” (riidanalaisen päätöksen 113 perustelukappale). Siitä huolimatta, että tämä väitetty tunnustus on siinä osassa päätöstä, jonka otsikkona on ”Osapuolten tosiasioiden tulkinnasta esittämät väitteet”, on todettava, että komissio on katsonut riidanalaisessa päätöksessä tämän vastauksen olevan kantajia vastaan puhuva asiakirja ja vedonnut tähän kirjelmässään sellaisenaan.

- 160 Komissio on kuitenkin vastauksessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjallisiin kysymyksiin tunnustanut, ettei kukaan kantajista ollut saanut tietoa väitetiedoksiannon muiden adressaattien vastauksista. Tästä seuraa, että komissio on loukannut kantajien puolustautumisoikeuksia tukeutuessaan asiakirjoihin, joista ne eivät ole saaneet tietoa hallinnollisessa menettelyssä. Näitä asiakirjoja ei siis voida hyväksyä todistuskeinoina (yhdistetyt asiat T-191/98 ja T-212/98–T-214/98, Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok. 2003, s. II-3275, 338 kohta; ks. vastaavasti myös asia 107/82, AEG v. komissio, tuomio 25.10.1983, Kok. 1983, s. 3151, Kok. Ep. VII, s. 281, 24–30 kohta ja em. ns. sementti-tapaus, tuomion 382 kohta).
- 161 Muiden komission esittämien todisteiden osalta on todettava, että kyse on aiemmin hintojen vahvistamista koskevan sopimuksen yhteydessä tarkastelluista asiakirjoista. Niillä on ainoastaan välillistä merkitystä 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa käytyjen keskustelujen sisällön näyttämisen osalta. Ne koskevat kaikki kokousta edeltävää ajanjaksoa, eikä niiden avulla voida esittää näyttöä muusta kuin korkeintaan GWK:n roolista tapaamisen liikkeellepanijana. Ne ovat riittämättömiä sen osoittamiseksi, että kantajien ja GWK:n välillä oli yhteisymmärrys sellaisen sopimuksen tekemisestä, jonka tavoite on ilmeisellä tavalla kilpailua rajoittava.
- 162 Maksujen veloittamisen yksityiskohdista tehtyyn sopimukseen kohdistuvien välittömien todisteiden osalta todettakoon, että ottaen huomioon se, että euron käyttöön ottamiseen liittyi hyvin erityinen tilanne, on komission tulkinnan oikeellisuutta GWK:n ja Commerzbankin pöytäkirjoista syytä vakavasti epäillä.

- 163 Vaihtopalkkioiden veloittamista koskevista yksityiskohdista tehdyn sopimuksen olemassaolo liittyy tiukasti hintojen vahvistamisesta tehdyn sopimuksen olemassaoloon; se on sen lisäosa. Koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on katsonut, että komissio ei ollut oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt hintojen vahvistamisesta tehdyn sopimuksen olemassaoloa, tähän vaihtopalkkioiden veloittamisen yksityiskohdista tehdyksi väitettyyn sopimukseen kohdistetut toteamukset ja arviot menettävät näyttöarvoaan vastaavasti.
- 164 Koska riidanalainen päätös perustuu toteamukseen sellaisen yhteisymmärryksen olemassaolosta, joka koskee nimenomaisten prosenttimäärinä ilmaistujen palkkioiden käyttämistä, on muistutettava, että 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa läsnä olleiden pankkien tahdonilmaisut eivät liity tuolloin voimassa olleen, implisiittisiä palkkioita koskevan järjestelmän hylkäämiseen. Nimenomaisten palkkioiden omaksuminen johtuu euron käyttöön ottamista koskevista oikeussäännöistä. Näin ollen komission ei olisi pitänyt tukeutua kirjaimelliseen tulkintaan Commerzbankin pöytäkirjassa käytetystä ilmauksesta pankkien ”yksimielisyydestä” lopullisesti kiinnitettyjen muuntokurssien käytöstä ja ”yksimielisyydestä” tätä vastaavasta kurssimarginaalijärjestelmän häviämisestä (ks. erityisesti riidanalaisen päätöksen 95 ja 106 perustelukappale). Tämä pöytäkirjan kohta on päinvastoin ymmärrettävä pankkien yhteisenä ilmaisuna siitä, että ne olivat tietoisia euron käyttöön ottamista sääntelevistä oikeussäännöistä aiheutuvasta muutoksesta, joka myöhemmin toteutettiin komission 23.4.1998 antamassa suosituksessa.
- 165 Sopimus sellaisen palkkion rakenteesta, joka määräytyy puhtaasti suhteellisenä osuutena vaihtosummasta, on mahdoton siksikin, että riidanalaisessa päätöksessä on toteamuksia, joiden mukaan useat pankit käyttivät sekarakenteita, yhdistellen kiinteitä ja suhteellisia palkkionosia (riidanalaisen päätöksen 147 perustelukappale). Näin ollen komission käytössä olleet tiedot osoittavat, että siirtymäkaudella kantajat käyttivät rakenteeltaan eri tavoin muodostuvia palkkioita, jotkut puhtaasti suhteellisia palkkioita, kun taas toiset säilyttivät siirtymäkauden loppuun asti sekamuotoisen rakenteen.

- 166 Näin ollen on katsottava, ettei komissio ole kyennyt oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttämään, että asiassa täyttyvät sellaisen yhteisymmärryksen tunnusmerkit, jotka osoittaisivat vaihtopalkkioiden veloittamisen yksityiskohdista 15.10.1997 pidetyssä kokouksessa tehdyn sopimuksen.

E Yleiset päätelmät

- 167 Komissio ei ole oikeudellisesti riittävällä tavalla näyttänyt toteen sitä, että euroalueen käteisenvaihtopalveluiden hintojen vahvistamisesta siirtymäkauden aikana tai näiden veloittamiseen liittyvistä yksityiskohdista olisi tehty sopimus. Tästä seuraa, että komission toteaman tosiseikkojen paikkansapitämättömyyteen ja kantajaa vastaan todisteena käytettyjen indisioiden todistusvoiman puuttumiseen perustuvat kanneperusteet on todettava perustelluiksi.
- 168 Edellä esitetyn perusteella kanteiden tutkinta uudelleen kontradiktorisessa menettelyssä ei anna syytä muuttaa yksipuolisia tuomioita. Tästä seuraa, että takaisinvaatimus on hylättävä ilman, että muita kanneperusteita olisi tarpeen tutkia.

Oikeudenkäyntikulut

- 169 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 2 kohdan mukaan asianosainen, joka häviää asian, veloitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut. Koska komissio on hävinnyt takaisinvaatimuksensa, se on veloitettava korvaamaan oikeudenkäyntikulut, koska kantajat ovat tätä vaatineet.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN
(neljäs jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

- 1) **Takaisinsaantivaatimus hylätään.**

- 2) **Komissio veloitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.**

Legal

Lindh

Vadapalas

Julistettiin Luxemburgissa 27 päivänä syyskuuta 2006.

E. Coulon

H. Legal

kirjaaja

neljännen jaoston puheenjohtaja

Sisällys

Asian tausta	II - 3574
Oikeudenkäyntimenettely	II - 3579
Asianosaisten vaatimukset	II - 3581
Oikeudellinen arviointi	II - 3583
I Takaisinsaantimenettely	II - 3583
II Yhteenvedo kanneperusteista	II - 3585
III Kilpailua rajoittavan sopimuksen olemassaolo	II - 3587
A Alustavia huomioita	II - 3587
B Näytön arviointi ja tuomioistuimen valvonnan laajuus	II - 3588
C Vaihtopalkkioiden suuruutta koskeva sopimus	II - 3591
1. Asianosaisten lausumat	II - 3591
2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta	II - 3593
a) Riidanalaisen päätöksen tulkinta ja kilpailusääntöjen rikkominen sopimuksella periaatteesta, jonka mukaan käteisenvaihtopalveluja ei tarjota maksutta	II - 3593
b) Näyttö vaihtopalkkioiden suuruutta koskevasta sopimuksesta	II - 3595
Näyttö tilanteesta, jossa 15.10.1997 pidetty kokous järjestettiin ...	II - 3596
– Niiden pankkien markkinaosuudet, jotka osallistuivat 15.10.1997 pidettyyn kokoukseen	II - 3596
– Lainsäädäntöä koskevat epävarmuudet	II - 3599
– Valmistavat neuvottelut, jotka edelsivät 15.10.1997 pidettyä kokousta	II - 3604
	II - 3625

15.10.1997 pidettyä kokousta koskevat välittömät todisteet	II - 3606
– GWK:n pöytäkirja	II - 3607
– Joidenkin pankkien hallinnollisessa menettelyssä esittämät lausumat	II - 3612
Vaihtopalkkioiden suuruutta koskevan sopimuksen toimeenpanoa koskevat toteamukset	II - 3613
Päätelmä	II - 3615
D Vaihtopalkkioiden veloittamiseen liittyvät yksityiskohdat	II - 3616
1. Asianosaisten lausumat	II - 3618
2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta	II - 3619
E Yleiset päätelmät	II - 3623
Oikeudenkäyntikulut	II - 3623